

Sievietes karos un militāros konfliktos Livonijā no 13. gadsimta līdz 17. gadsimta sākumam

Women in Wars and Military Conflicts in Livonia from 13th Century Until Beginning of the 17th Century

Vija Stikāne, *Dr. hist.*

Īpaši aizsargājamā kultūras pieminekļa Turaidas muzejrezervāts
direktora vietniece zinātniskā darbā
Turaidas iela 10, Siguldas novads, Sigulda, LV-2150
E-pasts: vija.stikane@turaida-muzejs.lv

Dažādu kārtu Livonijas sievietes karu un konfliktu laikā atradās aizsargājamā pozīcijā. Aktīva rīcība vai atribība kara laikā piedēvēta zemākas kārtas sievietēm, kuras nelietoja ieročus. Livonijā karojošās puses uzskatīja sievietes par daļu no kara laupījuma, viņas varēja izmantot kā ķīlnieces, darbaspēku vai kā konkubīnes, bet agro jauno laiku sākumā arī pieprasīt par gūsteknēm izpirkumu. Vienlaikus sieviešu nogalināšana un izvarošana kara apstākļos bija viena no apsūdzībām pretiniekam, lai to parādītu negatīvā gaismā, nereti īpaši uzsverot vardarbību pret grūtniecēm.

Atslēgvārdi: sievietes, kari, gūsteknes, Livonija, viduslaiki, agrie jaunie laiki.

During the various wars of the medieval and early modern Livonia, women were subjected to guardianship because of their gender. Women did not fight; they did not use weapons nor defended themselves. Active action or revenge during the war was attributed to lower-ranking women. In wars, the children and women of enemies were captured as prisoners by local people – Baltic and Finnic peoples, by the crusaders, and by the Orthodox Christian Pskovians and Novgorodians, as well as the neighbouring Lithuanians, in the 17th century – by Polish and Swedish warriors. It was allowed to ask for ransom until the early modern period. In medieval times, both Christians and pagans respected the lives of women and children in wartime. The lower-ranking women taken captive in wars became enslaved, serving as labourers or concubines. At the same time, killing or raping of women, or violence against pregnant women in wartime was one of the charges showing the enemy in bad light, which served as a part of propaganda to unite the forces to fight.

Keywords: women, wars, captives, Livonia, middle ages, early modern period.

Ievads

Kara tēma ir saistīta ar daudziem un dažādiem aspektiem. Tas ir stāsts par kaujiniekiem un nekarojošiem civiliedzīvotājiem, par uzvarām un sakāvi brutālā cīņā un diplomātiskā frontē, par nogalināšanu un pakļaušanu, kara cēloņiem un sekām, spēju mobilizēt sabiedrību, slēgt savienības, sadzīvot ar pakļaušanās sekām. Lai kā attīstītos cilvēce un civilizācija, arī mūsdienās joprojām nav svešs priekšstats, ka karošana var būt likumīga, bet taisnīguma panākšana ar spēka metodēm ir viens no valstu, kopienu, tautu līdzāspastāvēšanas pamatprincipiem un ka arī kara upuriem, sievietēm un bērnu ciešanām var būt attaisnojums. Daļā pasaules mūsdienās nepastāv nāves sods, un arī militāros konfliktos ir vēlme iztikt bez civiliedzīvotāju upuriem. Uz starptautiskām konvencijām balstīta izpratne par kara noziegumiem paredz civiliedzīvotāju aizsardzību un humānisma principu ievērošanu. Šīs starptautiskās sistēmas saknes tiešā un netiešā veidā tiek meklētas vispārcilvēciskās vērtībās, bet jo īpaši kristīgajā morālē, ietverot gan Rietumu, gan Austrumu kristietību.¹ Kristīgajā Rietumeiropā gan ar kara tiesību, gan ar dievišķā miera (latīņu val. *Pax Dei*, vācu val. *Gottesfrieden*) iedzīvināšanu laicīgajā likumdošanā² centās pasargāt karā neiesaistītos civiliedzīvotājus, arī sievietes, no karu negatīvajām sekām. Eiropas historiogrāfijā sievietēm iesaiste militāros konfliktos Rietumeiropā viduslaikos un agrajos jaunajos laikos ir pētīta visai daudz, tai skaitā par sievietēm un citiem "civilistiem" kā kara upuriem, taču Latvijas historiogrāfijā apkopojošu pētījumu trūkst.

Šajā rakstā izvirzīts mērķis apkopot rakstīto avotu ziņas no 13. gadsimta līdz 17. gadsimta sākumam par dažādu kārtu sievietēm lomu karadarbībā un konfliktos, par piedalīšanos aizsardzības organizēšanā un finansēšanā, kā arī aplūkot informāciju par sievietes aktīvu un pasīvu piedalīšanos

militāros konfliktos. Jāatzīst, ka daudzo Livonijas karu analīze prasa pilnīgāku izpēti un daudz plašāku kontekstu nekā tikai Latvijas vai Livonijas (mūsdienu Latvijas un Igaunijas teritorija) viduslaiku un agro jauno laiku vēsture. Lai arī Livonijas sievietēm loma karos un konfliktos parādīta no dažādiem aspektiem un ziņas ir visai nevienmērīgas, tomēr kopsaucējs ir – sievietes un karš.

Sabiedrības virslīnā sievietes militāros konfliktos un matrimoniālos darījumos

Provansiešu izcelsmes benediktiešu mūks Onorē Bonē (*Honoré Bonet*, ap 1340–1410) ap 1387. gadu atzīmēja, ka no kara tiesību viedokļa sievietēm nevajadzētu piedalīties karā, pat ja viņas ir stipras, bagātas un māk apieties ar ieročiem. Ar to viņš zināmā mērā konstatēja situāciju Rietumeiropā – karadarbībā aktīvi mēdza iesaistīties dažas valdnieces. Viņas patstāvīgi vai kopā ar kādu ģimenes vīrieti vadīja savu vasaļu karspēku, pašas cīnījās kaujas laukā ar ieročiem rokās. Tas atbilda viņu kārtas piederībai, audzināšanai, deva iespēju izpausties kareivīgam raksturam.³

Livonijā ilgus gadsimtus zemeskunga vidū nebija ģimenes cilvēku – Vācu ordeņa Livonijas mestrs, Rīgas bīskaps, arhibīskaps un citi bīskapi bija pakļauti celibātam. Livonijas veidošanās laikā 13. gadsimtā vēl parādās informācija par vietējo maztautu valdnieci saistībā ar militārām norisēm. Hronists Indriķis zina stāstīt, ka 1209. gadā, ieņemot Jersiku,

*“tika sagūstīta valdniece [latīņu val. – regina] un kopā ar meitenēm un sievietēm un visu mantību nodota bīskapam. [...] Pēc tam bīskaps ar karspēku sadalīja visu kara laupījumu, atgriezās ar valdnieci un visiem gūstekņiem savā zemē”.*⁴

Hronikā latīņu valodā lietotais vārds “*regina*”, lai arī to nevar automātiski tulkot kā “karaliene” šā vārda izpratnē, kādu tobrīd lietoja Rietumeiropā, liecina par sievieti sabiedrības hierarhijas pašā virsotnē. Viņas gūsts kļuva par galveno iemeslu, kādēļ miera noteikumus Jersikas Visvaldim (*Wyssewalde, Vissewalde, Wiscewolodus rex de Gercike*) vēlāk diktēja Rīgas bīskaps. Viena no prasībām, lai atgūtu mieru un kīlnieci sievu, bija atteikšanās no savienības ar pagāniem. Šī prasība nozīmēja aizliegumu sadarboties ar sievas radiem – lietuviešiem. Jersikas Visvaldis, iespējams, bija piederīgs pareizticībai, savukārt viņa sievas tēvs bija nekristītais lietuviešu augstmanis Daugerūts (*Daugeruthe, Dangeruthe, ?–1214*)⁵ no Nalsenes zemes.⁶ Indriķa hronika apliecina Daugerūta piederību pagāniskajai ticībai, kā arī noturīgu militāru savienību ar lietuviešiem – dažkārt Jersikas Visvaldis vadīja apvienoto latgaļu un lietuviešu karaspēku.⁷

Jersikas Visvalža sievas vārds, personības raksturojums un dzīves gaitas nav zināmas, taču var izdarīt dažus vispārīgus vērtējumus. Austrumeiropā un Baltijas jūras reģionā 13. gadsimta sākumā precības apvienoja valdošo dinastiju ģimenes, dibinot varas tiklojumu un dzimtu alianses, kas nostiprināja zemeskunga varu iepretī dzimtas aristokrātijas varai.⁸ Precības gandrīz vienmēr nozīmēja arī militāru sadarbību, kas stiprināja divu dzimtu spēku. Skandināvijā ap 11.–13. gadsimtu laulību rezultātā nodibinātie sakari pakāpeniski ieguva lielāku nozīmi nekā asinsradniecības saites, jo tie labāk kalpoja valdnieku politiskajām interesēm un ļāva slēgt izdevīgas savienības.⁹ Jersikas valdnieka militārā savienība ar lietuviešiem, jādoma, balstījās galvenokārt uz precībās iegūtajiem sakariem, kas minēti Indriķa hronikā, lai arī nevar izslēgt asinsradniecību. Spriežot pēc Indriķa hronikas, Jersikas Visvaldis pēc miera slēgšanas un vasaļattiecību dibināšanas ar Rīgas

bīskapu turpināja sadarboties ar sievastēvu un lietuviešiem, sniedzot “padomu un palīdzību” (*consilium et auxilium*), kas noderēja par iegāni atkārtotam krustnešu iebrukumam Jersikā (1214).¹⁰

Citas vietējo maztautu virsslāņa sievietes Indriķa hronikā nav ne minētas, ne sauktas vārdā. Domājams, viņām nebija politiskas ietekmes, un tādu viņām nepiešķīra arī hronikas autors – piemēram, Pleskavas kņaza Vladimira meita, kura tika izprecināta Rīgas bīskapa brālim Teodoriham no Bukshevedenas (*Theodericus de Bekeshovede*), nav saukta vārdā. Saradošanās noveda pie īslaicīgas savienības starp krustnešiem un kņazu, kurš 1212./1213. gadā tika padzīts no Pleskavas.¹¹ Jādoma, ka ar izraidīšanu pleskavieši protestēja pret militāro savienību, kas izveidojās precību rezultātā. Pleskavas kņaza savienība ar krustnešiem nebija ilga, un sākotnējās draudzības saites starp Pleskavas kņazu un viņa znotu vairākās kaujas epizodēs bija no svāra, taču pēc 1214. gada viņi cīnījās kā naidnieki.¹²

Šis skopās ziņas par sievietēm sabiedrības hierarhijas virsotnē Baltijas jūras austrumkrastā papildina ziņas par valdnieci Ziemeļigaunijā, kuras darbības raksturo, iespējams, maksimālās sieviešu iespēju robežas politiskajā un arī militārajā darbībā Baltijas jūras reģionā 13. gadsimta otrajā pusē. Dāņu karaļa Kristofa atraitne Margarēte (1259–1282) līdz 1264. gadam nepilngadīgā dēla vārdā pildīja reģentes funkcijas dāņu karalistē, savukārt no 1262. līdz 1282. gadam tieši pārvaldīja dāņiem piederošo Ziemeļigauniju, lietojot personisko zīmogu un titulu “Margarēte, no Dieva dāņu un slāvu karaliene, Igaunijas kundze” (*Margareta, Dei Gratia Danorum Sclavorumque regina, domina Estoniae*).¹³ Pēc vēsturnieka Paula Johansena (1901–1965) domām, Margarētes pavēle saistībā ar gatavošanos militārai sadursmei bija nozīmīgs solis Tallinas atstībā: 1265. gada rudenī visiem pilsētas

iedzīvotājiem – gan Olava draudzei pierīgajiem skandināvu pārceļotājiem, gan vācu Nikolaja draudzei un augstdzimušajiem – bija kopā jānostiprina pilsētas apkārtmūris.¹⁴ Tas lika pamatus Tallinas aizsardzības spējām daudzu gadsimtu garumā. Margarētes iniciatīva pilsētas aizsardzības stiprināšanā sakņojas viņas pieredzē valdošo ģimeņu cīņās un tiešā militārā darbībā Jitlandes pussalā. Izmantojot Lundas arhibīskapa un pāvesta kūrijas atbalstu, Margarēte atraitnes statusā ne tikai iesaistījās diplomātiskos konfliktos un karos par savu un sava dēla varas saglabāšanu, bet pati vadīja karaspēku kaujā.¹⁵ Valdniece dāņu zemēs jau 13. gadsimtā kļuva leģendāra, un hronikās viņa dēvēta par “Melno Grietu” vai “Margarētu – zirgu”, jo viņai piemitušas lielas spējas panākt iecerēto.¹⁶ Iespējams ka viņas kareivīguma skaidrojumā nav mazsvarīga viņas izcelsme – Margarēte bija pomoriešu un obodribu kņazu pēctece.¹⁷

Turpinot stāstu par dižciltīgām un bagātām sievietēm Livonijas teritorijā 14.–16. gadsimtā, liekas loģiski meklēt ziņas par Livonijas bīskapiju bruņniecības dāmu aktivitātēm. Diemžēl publiskā sfērā šīs sabiedrības virsslāņa un karotāju kārtas sievietes darbojās maz. Viņām, atšķirībā no dažu Rietumeiropas zemju dižciltīgajām,¹⁸ nebija pilnīgas tiesiskas lēmumspējas, lai varētu iesaistīties zemes pārvaldē un vadīt karaspēku. Saskaņā ar Livonijas bruņinieku tiesībām vienīgi atraitne – dēlu māte – varēja pildīt dienestu vai izvēlēties aizbildni, kurš to darīs viņas vietā līdz dēlu pieaugšanai.¹⁹ Ziņas par sievietēm, kas Livonijā personīgi pildītu lēņu karadienestu senjora labā, autorei nav zināmas. Daži izlēņojumi apakšvasaļiem liecina, ka pat atrast aizbildni šī pienākuma veikšanai krīzes situācijā varēja būt sarežģīti. Tā Johana Rozena (*Johann von Rosen*) apakšvasaļa atraitne 1569. gadā sakarā ar nespēju pildīt lēņa dienestu karalaukā atdeva lēni kungam.²⁰

16. gadsimta otrajā pusē Livonijā atkal var runāt par zemes kundzēm – hercogienēm: Livonijas kara (1558–1582) rezultātā Livonijas garīgo zemeskungu pārvaldītās teritorijas tika sekularizētas un sadalītas starp kaimiņzemju monarhiem, veidojot vairāk vai mazāk no kaimiņzemju karaļiem atkarīgas hercogistes. Livonijas sabrukuma laikā par zviedru, poļu lietuviešu vai krievu prinčesu pūru nodereja Livonijas teritorijas, kuras bija jāaizstāv vai arī jāiekaro.

1561. gada decembrī Zviedrijas karalis Ēriks XIV (*Erik XIV*, 1533–1577) piedāvāja Rīgas arhibīskapa koadjutoram Mēklenburgas Kristofam (*Christoph von Mecklenburg*, 1537–1592) precēties ar savu māsu Elizabeti (1549–1597), kura pēc diviem vai trim gadiem sasniegtu precību vecumu. Līgavas pūrs bija Rīgas arhibīskapijas teritorija, bet precību nosacījums – hercoga Kristofa vasaļa zvērests Zviedrijas karalim, kurš tiktu dots pēc arhibīskapijas pakļaušanas. Tika sastādīts un parakstīts laulību līgums. Zviedrijas karalis piedāvāja militāru palīdzību līgavas pūra atkaršanā, jo šajā laikā daļa arhibīskapijas teritorijas jau bija Polijas-Lietuvas pārvaldē. Starptautu attiecības gan turpinājās neatkarīgi no iepriekšminētajām precībām, un iecerēto ne Zviedrijas karalis, ne Mēklenburgas Kristofs nepanāca.²¹

Viena no ievērojamākajām sievietēm 13.–16. gadsimta Livonijā bija pirmā Kurzemes un Zemgales hercogiene Mēklenburgas Anna (1533–1602) (minētā Kristofa māsa), kuras precības ar Gothardu Ketleru (*Gotthard Kettler*, 1517–1587) bija kara un politikas daļa. Kāzas tika organizētas četrus gadus, un karadarbība iespaidoja gan precību, gan arī kāzu norisi. Jau sākotnējā vienošanās par precību organizēšanu starp Kurzemes un Prūsijas hercogiēm 1563. gadā notika kara nometnē, bet pirms kāzām līgava un augstie viesi Kēnigsbergā ilgi gaidīja, jo līgavainis nevarēja ierasties karadarbības dēļ.²² Pēc kāzām jaunā

sieva pašrocīgi rakstīja vēstules slepenrakstā Prūsijas hercogam (1566), iespējams, ziņojot savam labvēlim par militāro notikumu gaitu Livonijā, t. i., spiegoja.²³

Karadarbību Livonijā ietekmēja vairāku kaimiņzemju prinčesu precības un pūrs. Poļu princeses Katrīnas Jagelones (*Katarzyna Jagiellonka*, 1526–1583) kāzas ar Somijas hercogu Johanu (*Johan III Vasa*, 1537–1592) 1562. gadā veicināja poļu un zviedru attiecību saasināšanos. Polijas-Lietuvas karalis savam jaunajam svainim uz astoņiem gadiem iekļāja vairākas Livonijas pilis un novadus – Paidi, Helmi, Karksi, Tarvastu, Burtniekus, Trikātu, Ērģemi un Rūjienu. Tos Johans cerēja pievienot Somijai un izveidot no Zviedrijas neatkarīgu hercogisti, taču neveiksmīgi. Zviedrijas karalis Ēriks XIV 1563. gadā saņēma Johanu un viņa sievu gūstā un okupēja minētos pilsnovadus, sākot zviedru un poļu savstarpējo karu.²⁴

Krievijas cara Ivana IV Bargā brālēna meitas Marijas Vladimirovnas Starickas (*Maria Vladimirovna of Staritsa*, 1560–1597/1612) precības ar pretendentu uz Livonijas mantojumu Sāremā-Lēnemā, Kurzemes un Tallinas bīskapu, Šlēsviņas-Holšteinas hercogu Magnusu (1540–1583) bija garantis politiskai un militārai sadarbībai.²⁵ Magnuss pieņēma Krievijas cara Ivana IV Bargā sūtņu priekšlikumu 1570. gada vasarā, sadarbības un precību rezultātā iegūstot titulu “Livonijas karalis” (latīņu val. *Divines Gratia Rex Livoniae Dominus Esthoniae at Littiae*), ko viņš lietoja no 1570. līdz 1577. gadam.²⁶ Tomēr Magnuss jau pēc četriem gadiem kopā ar sievu aizbēga uz bijušo Kurzemes bīskapiju, bet Maskavas cara Ivana IV Bargā vadītais karaspēks Livonijā 1577. gada karagājienā nežēlīgi atriebās pilsētniekiem un augstmaņiem, kas bija zvērējuši Magnusam uzticību.²⁷ Pēc vīra nāves 1583. gadā atraitni M. Staricku poļu valdnieks Stefans Batorijs un kardināls Radivils zināmā mērā izmantoja kā

ķīlnieci diplomātiskās sarunās ar Krievzemes caru, un viņa atgriezās Krievzemē.²⁸

Sieviešu loma karu finansēšanā

Livonijā pirmā sievietēm uzliktā nodeva bija saistīta tieši ar karu. Vispārējo kontribūciju (*gemeine Contributionn*) un zirgu dienestu (*Rossdienst*) saskaņā ar 1559. gada 25. jūlija landtāga lēmumu nācās maksāt visiem zemniekiem, tai skaitā sievietēm. Lai ordenis varētu bruņoties un nolīgt karakalpus, saimniekam bija jāmaksā viena mārkā, saimniecei – pusmārka, kalpiem, kalponēm, bērniem no 12 gadu vecuma – viens vērdiņš (1/4 mārkas).²⁹ Kā norādījis hronists Johans Renners (1525–1583), arī pilsētnieces maksāja šo ārkārtas kara nodevu.³⁰ Individuālas kara nodevas sievietēm Livonijā bija jauna parādība, tāpat kā visā Baltijas jūras reģionā, jo parasti sievietes tiesiskā ierobežošana publiskajā sfērā, pastāvēt dzimumaizbildniecībai, nozīmēja arī ierobežotus pienākumus, kurus viņu vietā pildīja aizbildnis. Livonijas zemnieki īpašus kara nodokļus (*meistergeld, herrmeistergeld*) maksāja ordeņa kasē no 15. gadsimta sākuma, kad vien ordenis gatavojās “lielam karam”,³¹ bet 16. gadsimta beigās un 17. gadsimta sākumā karavīru uzturēšanai tika vākta t. s. “zirgu nauda” un staciņš, kuru nomaksā sievietes bija iesaistītas netieši.³² Dižciltīgas sievietes kara kontribūcijas maksāšanā tika iesaistītas jau pēc Livonijas sabrukuma – individuāli aprēķinātu kara nodevu ievāca lietuviešu-poļu valdība 1590. gadā, attiecinot to ne tikai uz zemniekiem, bet arī uz muižniekiem, viņu sievietēm un meitām.³³

Efektīvu aizsardzību militāru konfliktu gadījumā veidoja lielākās Livonijas pilsētas. Sieviešu mantošanas tiesības un īpašumtiesības Livonijas pilsētās bija spēcīgas, un finansiāli neatkarīgām sievietēm bija jāpieņemas kopīgā pilsētu aizsardzības sistēmas

nodrošināšanā. Rīgas un Tallinas aizsargmūru būvēšanā un uzturēšanā iesaistījās arī namīpašnieces (atraitnes), maksājot īpašus nodokļus un izbūvējot drošas mūra dzīvojamās un noliktavu ēkas.³⁴ Sievietes testamentos novēlēja naudu un līdzekļus aizsardzībai – ķieģeļus aizsargmūra celtniecībai.³⁵ 16. gadsimtā Livonijas lielākajās pilsētās sieviešu bagātības, kas veidojās galvenokārt kā plašo mantošanas tiesību realizācija, bija ievērojamas, tomēr bagātas pilsētnieces, atšķirībā no vīriešiem, nemaksāja visas ar nekustamu īpašumu saistītās nodevas pilsētas kasē, tai skaitā militārām vajadzībām. Bagātā Tallinas tirgotāja Hansa Potgetera atraitne 1525. gadā, pretstatā vienlīdz turīgiem vīriešiem, bija atbrīvota no visām tiešajām nodevām (*Schoß, Wacke, Rutergeld, Sacharwerk*) (klaudas pilsētas celtniecības darbos), un tas raisīja citu pilsētnieku neapmierinātību. Arī naudas ziedojumi pilsētas kasē un sešu vīriešu bruņu komplektu dāvinājums pilsētai situāciju mainīja maz.³⁶ Tātad līdz ar sieviešu mantošanas tiesību un īpašumtiesību nostiprināšanos viduslaikos un jauno laiku sākumā virziens individuālu nodokļu virzienā bija loģisks, tomēr visai lēns.

Livonijas sieviešu aktīva iesaiste militārās aktivitātēs

Baltijas jūras reģionā ir dažas epizodes, kas krusta karu laikā rāda sievietes cīnāmiem un aizstāvoties.³⁷ Indriķa hronikā pieminētas Rīgas vācu sievietes, kuras ar Dieva palīdzību aizstāvas pret kuršu uzbrukumu 1210. gadā, kā arī sāmsaliešu sagūstītās jerviešu sievietes – kristietes, kuras 1220. gadā kaujas laikā “izlēca laukā” un ar runģām sita jau sakautos pagānus sāmsaliešus, saukdamas: “Lai sit tevi kristiešu dievs!”³⁸ Livonijas Atskaņu hronikā minēts pamācošs gadījums par Karkus novada krodzinieku igauņi, kurš pierunāja savu sievu

palīdzēt nosist kādu vācieti. Sieviete to arī izdarīja, lietojot cirvi, bet vēlāk viņas jaundzimušajam bijušas tādas pašas rētas kā nobendētajam.³⁹ Hermanis no Vartberges stāstā par 1343. gada igauņu Jurģu nakts sacelšanos min satrakojušās sievietes (latīņu val. – *furiose mulieres*), kuras nežēlīgi nogalināja vāciešus.⁴⁰

J. Renners 16. gadsimtā, pamatojoties uz Bartolomeja Honekes jeb t. s. jaunāko atskaņu hroniku, par Jurģu nakts sacelšanos 1343. gadā raksta, ka nevācu sievietes nosita vācu sievietes un bērnus. Savukārt, aprakstot Livonijas karu, minēta epizode par kādu nevācu meiteni no Ērgemes, kura, atriebdama mātes nāvi, 1560. gadā sekoja krievu karavīriem un sašautos nosita ar bomi.⁴¹ Rīgas patrimoniālajā apgabalā zemnieces 1578. gadā izrēķinājušās ar aplaupītājiem – nosita un pabāza tos zem ledus.⁴² Savukārt krievu sievietes pievienojās karaspēkam jau pašā Livonijas kara sākumā, piemēram, livoniešu aplenktajā Ringenā 1558. gada augustā aktīvi piedalījās aizsardzībā.⁴³ 1581. gadā, zviedriem aplencot Hāpsalu, krievi dusmas izgāzuši uz zemniekiem, kuri bija devušies pie viņiem uz pili patverties. Kāda krievu sieviete ar savām rokām nožņaugusi septiņus bērnus.⁴⁴

Daži karu apraksti satur informāciju par sievietēm ziņotājam un spīdzēm. 1343. vai 1345. gadā igauņu nemiernieki, paslēpušies maisos ar labību, centās iekļūt Vīlandes cietoksnī un to ieņemt. Kāda sazvērnieka māte, gribēdama nosargāt savu dēlu, viņus nodeva pils aizstāvjiem. Šī epizode, iespējams, balstās uz kādu vācu leģendu, nevis patiesu notikumu.⁴⁵ Domājams, ka pavisam reālas sievietes spiedzes bijušas Tallinā, kur pilsētas fogts 1458. gadā atziņēja, ka Alhaida un Magdalēna par spiegošanu apcietinātas.⁴⁶ Vācu ordeņa uzticības persona 1502. gada februārī bija kāda sieviete, kura aizbēga no Pleskavas uz Tērbatu un livoniešus informēja par potenciālā krievu iebrukuma detaļām.⁴⁷ Par Livonijas

kara laiku vairākkārt atrodamas norādes, ka krievu karaspēks izmantoja sievietes kā spiedzes. 1560. gada februārī krievi sarunāja divas nevācietes izspiegot Ērgemes pili,⁴⁸ savukārt šī gada beigās krievu karaspēka nometnes vadītājs pie Paides nolīga kādu sievieti, lai uzzinātu, vai Rīga, Cēsis un Rauna var pretoties ienaidniekam. Viņa spiegoja visai plašā apgabalā – Cēsis, Ļaudonā, Dzērbenē, Siguldā, Gulbenē, Rēzeknē, Rīgā. Sagādātās ziņas vēstīja, ka Cēsis un Rauna gatavojas aizstāvēties, bet Rēzeknes karakalpi dosies uz Cēsīm. Rīgā viņa dzirdējusi, ka neviens nespēs pretoties un visi livonieši bēgšot.⁴⁹ Arī vēlāk Poļu-zviedru kara laikā (1601–1629) ir minēti gadījumi ar izspiegotājām, piemēram, aplenktajā Paides garnizonā kāda dižciltīga sieviete sūtījusi rakstiskus ziņojumus, kurus pārtvēra, un pēc nopratināšanas viņu sodīja ar nāvi, galvu uzspraužot uz mieta (pāļa).⁵⁰

No informācijas apkopojuma vērojams, ka sievietes militārā darbībā nepiedalījās, bet nevācu sievietes retos gadījumos vērsās pret pretinieku ar ļoti vienkāršiem palīgriekiem, kurus pat nevar dēvēt par ieročiem. Jādomā, ka ieroču sievietēm nemaz nebija un viņas nebija apmācītas tos lietot. Dažas sievietes kara laikā izmantoja savas valodu zināšanas un iespēju brīvi pārvietoties, komunicējot ar dažādās valodās runājošiem karavīriem, pilsētu un piļu iemītniekiem, lai vāktu kara vešanai noderīgu informāciju un tādējādi gūtu labumu. Pieķeršanas gadījumā “vājais dzimums” tika sodīts ar lielu bardzību.

Karagūsteknes un vardarbības upuri

Nereti sievietēm karadarbība nesa gūsteknes vai ķilnieces likteni, nāvi, fiziskas ciešanas, seksuāla rakstura vardarbību. Pastāv pieņēmums, ka Rietumeiropā viduslaikiem raksturīgie lokālie kari nebūt negāja rokrokā ar lielu vardarbību pret, mūsdienu

valodā runājot, civiliedzīvotājiem, tajā skaitā ar sieviešu izvarošanu.⁵¹ Karu aprakstos tikai viduslaiku izskaņā 15. gadsimtā parādās vairāk detaļu, kas stāsta arī par karavīru vardarbību pret sievietēm kā laupīšanas kara sastāvdaļu, piedēvējot vardarbību jeb īpašu nežēlību atšķirīgām reliģiskajām, etniskajām un sociālajām grupām.⁵² Uzmanību saista pētījumi, kas apgalvo, ka viduslaiku beigās (15.–16. gs.) vācvalodīgajā Eiropas daļā “spēles noteikumu maiņa” dažkārt noveda pie nenormāla vardarbības potenciāla izlaušanās.⁵³ Tomēr tiek uzdoti jautājumi par vardarbības uztveri un leģitīmo vardarbību kara laikā, jo, iespējams, tikai viduslaiku beigās tika izgaismoti karavīru ieradumi, kas reizēm pat nenonāca hronistu redzeslokā kā pārāk ierasti un ikdienišķi, un mainījās ne tik daudz vardarbība, cik sankcionētas vai nesankcionētas vardarbības izpratne.⁵⁴ Vēlajos viduslaikos tiek meklētas saknes Rietumu civilizācijas jēdzienam “kara noziegums”, kas ieguva arī starptautisku kontekstu.⁵⁵

Livonijā vairāku gadsimtu garumā militārie konflikti bija bieži un dažādi, un atšķirīga varēja būt izpratne par taisnīgu karu, kas noteica iecietību vai tieši pretēji – pat rituālu vardarbību. Sirojumu karš, ticības jeb krusta karš ar teritorijas pakļaušanu, lokāls atriebības karš – katrā bija iespējams savs modelis, kā tika veidotas attiecības ar pretinieka puses civiliedzīvotājiem.

Te nepieciešams noskaidrot, kāda bija sievietes dzīvības un goda vērtība saskaņā ar mums zināmajām liecībām par tiesību vēsturi. Livonijas tiesību normas atspoguļojas 13.–16. gadsimta bruņinieku, pilsētnieku un zemes (paražu) jeb zemnieku tiesībās. Visu sabiedrības kārtu tiesības balstījās uz dzimumaizbildniecību un par sievietes nogalināšanu, kā arī izvarošanu paredzēja augstāko soda mēru pakārtot vai nocērtot galvu.⁵⁶ Tātad ne tikai sievietes dzīvība, bet arī gods miera laikā tika vērtēts augstu. Livonijas zemes jeb zemnieku

tiesībās, kas balstījās uz vietējām paražu tiesībām, atrodamas netiešas norādes uz palielinātiem sodiem par sieviešu sišanu un ievainošanu mājās, bet kaimiņzemēs pastāvēja dubults sods par sievietes apkauņojumu vārdos un darbos (sišana, zagšana un nogalināšana), īpaši mājās. Tas bija raksturīgi 14.–17. gadsimta baltu tautu paražu tiesībām. Palielināti sodu maksājumi par sievietes ievainošanu bija paredzēti Lietuvā, prūšu zemēs, kā arī kaimiņu apgabalos – Mazovijā, Mazpolijā, tie piemēroti tiesu praksē arī Ziemeļkrievijā – Novgorodas zemes Dvinskas rajonā (mūsdienās Arhangeļskas apgabala daļa) 13.–16. gadsimtā, bet tagadējās Baltkrievijas teritorijā (Grodņas, Brestas zemes tiesās) līdz 17. gadsimtam.⁵⁷ Mežainajā reģionā ar visai skarbu klimatu apdzīvotības blīvums bija salīdzinoši neliels. Sabiedrību raksturoja augsta sieviešu mirstība fertīlajā vecumā,⁵⁸ un bija pamats vērtēt sievietes dzīvību augstu, kas, jādūmā, visvairāk bija saistīts ar mātes lomu, taču arī sieviešu ieguldījums naturālajā saimniecībā bija liels, īpaši pārtikas, apģērbu un citu resursu sagatavošanā, kas bija darbietilpīgs process.

Livonijas karu aprakstos raksturīga parādība ir karagūstekņi kā kara laupījuma daļa. Karagūstekņu statuss bija saistīts ar izcelšanos, un dzimtas, ģimenes vai citu piederīgo pienākums un gods bija doties sievietes un bērņus glābt, izpirkt vai atriekt. Tā ģimenes locekļu un brālību biedru – vīriešu un sieviešu – izpiršana no pagāņu gūsta minēta Livonijas pilsētu ģilžu statūtos.⁵⁹ Pastāvēja nostādne, ka kristietis nedrīkst paverdzināt kristieti, arī karagūstekņi, taču varēja prasīt izpirkumu.

Bagātās sievietes no ietekmīgām ģimenēm 13.–14. gadsimtā, nonākušas karagūstā, kļuva galvenokārt par ķīlniecēm, par kurām varēja iegūt nozīmīgu politisku labumu vai izpirkumu.⁶⁰ Ķīlnieces bija Jersikas Visvalža sieva ar pavadonēm, arī lietuviešu dižciltīgo ģimenes locekles.⁶¹ Lietuvieši

savstarpējos karagājienos 13. gadsimtā sagūstītās pretinieku sievietes izmantoja kā ķīlnieces, pat ja viņas bija radnieciskas. Tā Polockas ievēlētā kņaza Daumanta sagūstītā Gerdeņa sieva bija Daumanta tante Jevpraksija.⁶² Līdzīgi arī ordenbrāļi 1377. gadā kā izcilu laupījumu vērtēja lietuviešu bajāra Kantalga sievu un ģimeni un dižciltīgā Villegaļa sievu ar bērņiem.⁶³

Visai daudz ziņu par livoniešu gūstīšanu un izvešanu uz ienaidnieka zemēm ir 16. gadsimtā un 17. gadsimta sākumā. Livonijas kara laikā Livonijas vācieši lielā skaitā nonāca Maskavā, kur dižciltīgajiem bija iespēja sagaidīt izpirkumu, dzīvojot kopā ar ģimenēm.⁶⁴ Livonijas hronikās arvien uzsvērts, ka gūstā tika vesti vācieši, īpaši vācu sievietes no pilsētām un pilīm.⁶⁵ Daudzi Livonijas vācieši no pilsētām kļuva par dienesta ļaudīm un zvērēja uzticību cāram, palika Krievzemē arī pēc kara beigām, citiem bija iespēja atgriezties pēc Ivana Bargā nāves 1584. gadā. Maskavā gūstekņi no Narvas un Tērbatas patriciešu ģimenēm atradās vēl 1599. gadā, un vairāki vīrieši bija dienesta ļaužu vidū.⁶⁶ Krievu karaspēks uz Maskavas kņazisti aizveda Livonijas austrumdaļas bagāto vasaļu ģimenes locekļus un daudzus ilgstoši turēja gūstā, piemēram, Bērzaunes un Kalsnavas īpašnieka Heinriha Tizenhauzena (*Heinrich von Tiesenhausen*, ap 1520–1600) ģimeni. Savā testamentā (1591) H. Tizenhauzens izklāstīja, ka viņa sieva un pieci bērņi tika sagūstīti krievu karagājiena laikā 1577. gada augustā, no tiem trīs bija meitas – Elizabete, Margareta un Barbara. Viņa sieva gūstā pavadīja 10 gadus, līdz vīrs viņu un jaunāko meitu Margaretu izpirka no gūsta par ievērojamu summu. Divi bērņi gūsta laikā mira, savukārt 1593. gadā bezvēsts pazudis jau 17 gadus skaitījās dēls, bet krievu gūstā joprojām tika turēta meita Barbara.⁶⁷

Arī 17. gadsimta sākumā savu vērtību saglabāja bagātu ģimeņu sievietes, par kurām varēja iegūt izpirkumu. Poļu pusē

dienošais Oto Dēnhofs 1604. gada 10. oktobrī kara noņemnie pie Paides rakstija zviedru karavadonim Ēriksonam lūgumu atbrīvot sava mirušā brāļa Kristofera atraitni, kura šajā laikā turēta gūstā Zviedrijā. O. Dēnhofs cerēja viņu samainīt pret citu gūstekni vai pret izpirkumu.⁶⁸

Zemāko un mazturīgāko slāņu karagūsteknes ticamākais liktenis bija saistīts ar kalpību. Tā varēja būt gan individuāla, ja viņu pārdeva, gan kolektīva, ja sievieti pārvietoja kopā ar citiem karagūstekņiem un nomitināja kādā vietā kā atkarīgo ļaužu grupas locekli. 13. gadsimtā Indriķa un Atskaņu hronikā sastopama formula veiksmīgam sirojumam: vīriešus nonāvē, sievietes un bērnus aizved gūstā. Šādi siroja gan vietējo maztautu pārstāvji – baltu un somugru tautas, gan krusta karotāji, gan arī lietuvieši un pareizticīgie pleskavieši un novgorodieši. Vienlaikus par formulu varētu apzīmēt arī gūstekņu pārvietošanu neatkarīgi no dzimuma: vienā barā ar lopiem vai sasietus dzina karagūstekņus – vīriešus, sievietes, bērnus.⁶⁹ Dažkārt ir attēlota arī sagūstīto gūstekņu, nereti tieši sieviešu, atbrīvošana.⁷⁰

Indriķis savā hronikā par gandrīz nepārtrauktajām militārajām sadursmēm 13. gadsimta sākumā sirojumus min bieži, un tikpat bieži sastopama formula par kara laupījumu, kas veiksmes gadījumā bija arī no ienaidnieka zemes pārvestās gūsteknes, jo meitenes “*karaspēks šajās zemēs mēdz vienīgās saudzēt*”.⁷¹ Sieviešu gūstīšana hronikā minēta desmitiem reižu. Tikai dažreiz Indriķis min sieviešu nogalināšanu, to saistot ar konkrētiem apstākļiem – jaunkristītie Beverinas un Tālavas latgaļi jeb leti, tikko pieņēmuši katoļu ritu, nogalināja arī pagānu sievietes. Varētu šķist, ka viņi atmet veco laiku paradumus un ar pilnu degsmi vērsās pret pagāniem, bet Indriķis to skaidro citādi: “*leti [...] ir nežēlīgāki par citām tautām un neprot kā evaņģēlija kalps žēlot otru kalpu*”.⁷² Cits gadījums minēts

saistībā ar Tērbatas aplenkšanu, pirms kuras krustnešu vadonis un fogts, dižcilvēgs un bagāts vīrs Frēdelhelms aicināja uz pretinieka iebaidīšanu: “*visās pilīs, ko līvzemnieki līdz šim iekarojuši, ienaidnieki taču vienmēr paturējuši savu dzīvību un brīvību*”, un pēc iebrukuma “*tūdaļ sāka apkaut tautu, kā vīriešus, tā arī dažas sievietes, un nesaudzēja viņus... [...] Pēc tam viņi paņēma krievu ieročus, drēbes, zirgus un visu kara laupījumu, kas bija pilī, kā arī pāri palikušās sievietes un bērnus*”.⁷³ Atskaņu hronikā pretinieka sieviešu nogalināšana minēta vairākkārt, attiecinot to kā uz pagāniem igauņiem un lietuviešiem, tā arī uz krustnešiem un ordeņa bruņiniekiem.⁷⁴ Ja sievietes bija patvērušās kādā cietoksnī un cietoksnis tika ieņemts triecienā, tad viņām žēlsirdība nepienācās. Vecākajā Atskaņu hronikā precizēts, kāda vecuma bērni un kādas sievietes tika saudzētas: Dzintares pili ordeņbrāļi pēc aplenkuma 1261. gadā saudzēja tikai dažas kuršu sievietes, kuras pašas lūdza par savu dzīvību. Netika nogalināti bērni, jaunāki par 11 gadiem.⁷⁵ Krustnešu attieksme sakņojās krusta karu ideoloģijā,⁷⁶ un pie Ziemeļu krusta karu būtības piederēja kristiešu vardarbība pret pretiniekiem kopumā, ietverot arī vardarbību pret kristiešiem.⁷⁷ Paralēles saistībā ar sieviešu dzīvības nesaudzēšanu īpašos apstākļos var saskatīt Brēmenes zemeskunga krusta karā pret Štēdingas zemnieku republiku Lejassaksijā. Nemiernieki tika deklarēti par ķeceriem, pāvests akceptēja krusta karu. 1234. gadā krustneši Brēmenes arhibīskapa vadībā saskaņā ar Erfurtes annālēm nogalināja visus pilsētas aizstāvjus, ieskaitot sievietes un bērnus.⁷⁸

13. gadsimta Livonijas hronikās uzsvēta gūstekņu ieguves vieta: sievietes, bērni, lopī nereti tika sagrābti mājās jeb ciemos. Dažkārt viņi paspēja patverties koka pilīs. Te var vērst uzmanību uz juridisko saturu, ko Livonijas paražu tiesībās ietvēra termins “mājās”. Sievietes dzīvība saskaņā ar

paražu tiesību principiem bija īpaši aizsargājama. Livonijas zemes tiesībās nepastāvēja juridiskas normas, kas īpašu aizsardzību nodrošinātu sievietēm, taču vairākas normas attiecās tieši uz lauku ļaužu ievaiņošanu mājās.⁷⁹

Tātad formula veiksmīgam sirojumam – vīriešus nonāvē, sievietes un bērnus aizved gūstā – varētu tikt skatīta zināmā mērā pozitīvā gaismā: karotāji saudzēja sievietes dzīvību. Motīvi tam, iespējams, nebija ļoti cēli, jo sievietes un bērni nereti tika uzskaitīti vienā rindā ar citu kara laupījumu: zirgiem, mājlopiem, apgērbi. Kara laupījuma aprakstos 13. gadsimta beigu un 14. gadsimta Livonijas hronikās pārvietotie gūstekņi bija kā sievietes, tā vīrieši, un dzīvības saudzēšana bija saistīta ar vēlmi gūstekņus izmantot kā atkarīgu darbaspēku. Verdzības (drellības), bet no 15. gadsimta beigām dzimtbūšanas pastāvēšana veicināja gūstekņu tvarstīšanu sirojumu laikā.

Pastāv viedoklis, ka liela skaita karagūstekņu pārvietošana bija raksturīga antikajai pasaulei, bet līdz ar kristietības izplatību šī paraža Rietumeiropā izzuda.⁸⁰ Agrajos viduslaikos Eiropā kara laupījums ietvēra civiliedzīvotājus, un gūsteknes tika vērtētas augstāk par gūstekņiem vīriešiem.⁸¹ No pretinieka zemes pārvestās gūsteknes, tāpat kā agro viduslaiku ģermāņu un 11.–12. gadsimta rietumslāvu un skandināvu sabiedrībā, tika pārdotas, dāvinātas, ņemtas par konkubinēm, retāk par sievietēm, kā arī par kalponēm jeb mājas verdzenēm atkarībā no sievietes izcelsmes.⁸² Livonijā un kaimiņvalstīs sirojumu jeb laupīšanas kari, kā arī karagūstekņu pārvietošana bija raksturīga ilgstoši. Gan pagāni, gan Romas un grieķu katoļi vienlaikus respektēja sievietes un bērnu dzīvību kara laikā, bet uzskatīja tos par labu kara laupījumu.⁸³ Sieviešu gūstīšana un atkalatbrīvošana Austrumeiropas daļas mežu joslā tiek skaidrota kā būtisks sirojumu karu struktūrelements gadsimtiem ilgi jau pirms Livonijas izveidošanās.⁸⁴ Kristīgo

hronistu acīs šāds karošanas veids tika vērtēts dažādi, gan uzsverot saudzējošu attieksmi pret dzīvību, gan kā atreibības karš, kura laikā nogalināti visi pretinieku puses vīrieši, un te var saskatīt saistību ar Vecās Derības sīžetiem par atreibību.⁸⁵ Sirojošajām pusēm sievietes un bērnu dzīvības saudzēšanas princips bija ļoti zināms, un tas varēja būt viens no elementiem, kas ierobežoja vardarbību un novērsa pārāk liela cilvēku skaita nogalināšanu.⁸⁶

Karagūstekņu deportēšana bija raksturīga Vācu ordenim. 13. gadsimta beigās Kursā un Zemgalē ordeņa brāļi kā kara laupījumu “sveikus un veselus” vai “labi sargātus” veda vīrus, sievas, meitas, bērnus un zirgus, kā arī vēršus no Grobiņas, Mežotnes un Dobeles uz Kuldīgu, no Sidrabes uz Jelgavu, zemgaļus uz Rīgu.⁸⁷ Abu dzimumu gūstekņu pārvietošana piederēja pie Vācu ordeņa kara taktikas arī Prūsijā un Žemaitijā, kā rezultātā līdz 15. gadsimta sākumam tika iznīcināti vairāki senie varas centri, lieli novadi palika gandrīz tukši. Vēsturnieks Svens Ekdāls (*Sven Ekdahl*) uzskata, ka ordenis karošanas veidu, kuram raksturīgs liels skaits pārvietotu karagūstekņu, pārņēma no vietējām Austrumbaltijas tautām kā šeit jau pirms 13. gadsimta plaši lietotu praksi, to vēl attīstot. Ordenis izmantoja gūstekņus kā darbaspēku, veicinot ordeņa saimniecisko uzplaukumu, īpaši 14. gadsimtā.⁸⁸ Gūstekņi tika vesti uz Livoniju gan no Lietuvas, gan no tuvējām pareizticīgo zemēm. Viens no ordeņa iedzīvotāju pārvietošanas mērķiem cita starpā varēja būt pierobežas zonas atīrīšana no iedzīvotājiem, lai to būtu ērtāk aizstāvēt, cits iemesls – iedzīvotāju bojāeja sērgu un karu dēļ un nepieciešamība pēc darbarokām. Ordenis pārdeva gūstekņus un gūsteknes līdz 15. gadsimta pirmajai pusei un savās muižās izmantoja viņu darbu.⁸⁹ Uz pārdotajiem gūstekņiem attiecināms vārds “drellis”. Viduslejasvācu valodā minēts īpašs nosaukums: līdzās drelliem bija arī *drevel*, *drellyne* – aizvestās karagūsteknes.⁹⁰

Livonijā ne tikai ordenis, bet arī citi zemskungji, pilsētas un vasaļi zināmā mērā profitēja no gūstekņiem.⁹¹ Pilsētās karagūsteknes nokļuva ne tikai tieši no kara lauka, bet arī ar tirgotāju starpniecību. Vitebskas kņazam 1300. gadā tika iesniegta Rīgas rātes sūdzība, kuru atveda Rīgas pilsoņi: netālu no Vitebskas Rīgas pilsonim, kurš brauca pirkt gūsteknes, uzbruka un viņu aplaupīja.⁹² Jādodomā, ka tirgotāja mērķis bija svešzemju (nekristītās?) gūsteknes ne tikai pirkt, bet arī pārdot, tai skaitā Livonijā. Savukārt Tallinas pilsoņa Ludekes Vildes mājās 1375. gadā bija pirktas sievietes, kura kalpoja šim tirgotājam un viņa sievai. Narvas fogts rakstīja Tallinas rātei: pārdotās sievietes vīrs bija kļuvis par kristietiem un tagad esot ļoti noderīgs. Līdz ar to Narva pieprasīja Tallinas pilsonim jeb viņa prombūtnes gadījumā viņa laulātajai draudzenei atdot jaunkristītajam vīram sievu, par ko solījās dot naudu vai vietā divas citas nebrīvas sievietes.⁹³

Dažkārt rakstos īsi minēts, ka kara laupījumu, arī sievietes un bērņus, sadalīja pa kvotām, un karagājiena dalībnieki saņēma savu daļu. Tā 1375. gadā Livonijas mestrs atgriezās no Lietuvas un sadalīja 15 abudzimumu karagūstekņus.⁹⁴ Karagūsteknes nonāca arī vietējo tautu karotāju saimniecībās. Tautasdziesmās minētās leišu meitas velētājas, malējiņas, maizes cepējas, kā raksta Arveds Švābe (1888–1859), varētu būt tautas atmiņas par sirojuma kariem un t. s. ordeņa laikiem.⁹⁵ Jāatceras, ka darbi mājsaimniecībā bija laikietilpīgi un fiziski smagi, un graudu malšana rokas dzirnavās varēja būt pat simbols verdziski grūtam sieviešu darbam, kas akcentēts aprakstos par Svētās zemes krusta kariem.⁹⁶ Arī rīdzinieki bija pazīstami ar šo simbolu, kad apgalvoja, ka 1298. gadā vācu ordeņbrāļi sagūstīto pretinieku sievas gluži kā verdzēnes piespieda malt ar rokām.⁹⁷ Vienlaikus t. s. mājas vergu statuss Livonijā varēja būt līdzīgs kā Novgorodā vai lietuviešu

augstmaņu ģimenēs, un verdzība visumā nebija Livonijas ekonomikas stūrakmens.⁹⁸

Livonijā drellības ierobežošana notika 15. gadsimta sākumā, vēlāk nekā Skandināvijā,⁹⁹ savukārt kaimiņzemē Lietuvas lielkunigaitijā karagūstekņu liktenis tika atvieglots 15. gadsimta vidū. Tika noteikts, ka pirkti karagūstekņi varēja kļūt brīvi bez saimnieka piekrišanas, ja bija kristietis, ko pārdeva ebreji vai tatāri. Bērni, kas piedzimuši “pirktai sievietei”, strādāja sava kunga labā septiņus gadus un tad kļuva brīvi.¹⁰⁰ Maskavas kņazistē savukārt 15. gadsimtā tika tiesiski pamatots, ka ir valsts un privātie gūstekņi, un privātos gūstekņus drīkstēja pārdot vai izmantot kā mājas vergus. 16. gadsimtā pastāvēja likumdošanas akti, kas atgādināja, ka kristiešus nav vēlams pārdot par vergiem, taču pareizticīgo zemēm iekarojumu rezultātā 16. gadsimtā tika pievienotas teritorijas, kur pastāvēja verdzība. Maskavas lielkņaza dienesta ļaudīm musulmaņiem 16. gadsimta otrajā pusē pienācās daļa no karagūstekņiem kā atalgojums,¹⁰¹ savukārt Livonijas karagājienā 1577. gadā cara karaspēkā bija ne tikai tatāri, bet arī vergu tirgotāji no Osmaņu impērijas.¹⁰²

Vienlaikus ar karagūstekņu vešanu uz Livoniju notika arī cilvēku izvešana uz kaimiņu zemēm. Cilvēku gūstīšana kā raksturīga iezīme visai ilgi piedēvēta livoniešu kaimiņiem lietuviešiem gan kā pagāniem, gan arī jau kristiešu statusā un nereti arī gadījumos, kad lietuvieši bija kādas Livonijas partijas militārie sabiedrotie. Aizvesto cilvēku skaits un apraksts ir dažāds – nereti minot tikai vispārīgi,¹⁰³ citreiz nosaucot konkrētus skaitļus, piemēram, 1334. gadā ap 2000–2600 cilvēku.¹⁰⁴ Gūstekņu pārvietošana saskaņā ar Vācu ordeņa herolda Magdeburgas Viganta hroniku lietuviešiem bijusi raksturīga arī Lietuvas un Prūsijas pierobežā, turklāt Kuršu kāpās vietējie iedzīvotāji – vīri, sievas un bērņi – pēc padošanās esot pat bijuši spiesti pieņemt

lietuviešu reliģiju.¹⁰⁵ Pleskavas hronikā lietuviešu karavīri arī kā algotņi raksturoti kā potenciāli bīstami sievu un meitu aizvedēji (1340).¹⁰⁶

Sieviešu ņemšanu gūstā jeb iedzīvotāju pārvietošanu ar vai bez ģimenēm praktizēja arī livoniešu austrumu kaimiņi – pareizticīgie novgorodieši un pleskavieši. Novgorodas hronika, runājot par kariem, lieto raksturīgo formulu par sieviešu un bērnu gūstišanu un pārvešanu no karagājiena. 1066. gadā Novgoroda tika ieņemta “ar visām sievietēm un bērniem”; 1130. gadā kņazs Vsevolods ar novgorodiešiem devās uz somugru zemi (*Chjud' zimB*) un no karagājiena pārveda sievietes un bērnus; 1200. gadā karaspēks no Lukiem Latgalē mājās atrada 40 vīrus, tos nogalināja, bet sievietes un bērnus aizveda; 1210. gadā kņazs karagājienā uz Rjazaņu paņēma sievietes un bērnus, bet pilsētu nodedzināja.¹⁰⁷ Arī daudzus gadsimtus vēlāk pleskaviešu hronists ar lepnumu rakstīja par 1480./1481. gada ziemas karagājieni uz Livoniju: “*atveda gūstā lielu daudzumu vīriešu, sieviešu, jaunavu un mazu bērnu, zirgu un lopu*”.¹⁰⁸ Kādā aprakstā par pleskaviešu un to sabiedroto maskaviešu sirojumu 1501. gada novembrī pat minēts, ka sirotājiem bijuši 1600 suņu, kas dzina pēdas mežos sabēgušajiem zemniekiem.¹⁰⁹ Savukārt hronists Rusovs par šo iebrukumu rakstīja:

“[...] ar sievām, jaunavām un maziem bērniem krievi apgājās tā, kā tas nav dzirdēts pat par turkiem. Krievi bija šīnī laikā ap 40 000 cilvēku noslepkavojuši un aizveduši gūstā.”¹¹⁰

Lai arī šajā gadījumā aizvesto iedzīvotāju skaits var būt pārspīlēts,¹¹¹ tas sasaucas ar vēlākajām visai plašajām gūstekņu izvešanām uz austrumiem 16. gadsimtā. Vai karagūsteknes palika kaut kur Pleskavas apvidū, vai tika pārdotas tālāk, nav zināms, bet fakts par lokālu dzīvesvietu

minēts ordeņa dokumentācijā – 1495. gadā no tuvējām zemēm Livonijā ieradās divas pārbēdzēju ģimenes, kuras atveda uz pleskaviešu zemi gūstā aizvestas nevācu sievietes un izteica vēlmi tās bez atlīdzības atdot viņu ģimenēm.¹¹²

Livonijas kara laikā Maskavas cara karaspēks no Livonijas un arī Lietuvas izveda daudz gūstekņu.¹¹³ Krievu vēsturnieki runā par vairākām mērķtiecīgi realizētām Livonijas vāciešu deportācijām 1558.–1560., 1564.–1565., 1577.–1578. gadā.¹¹⁴ Daļa gūstekņu kļuva par tatāru kara laupījuma daļu un nonāca vergu tirgū musulmaņu zemēs. Sievietēm un vīriešiem no Livonijas bija sava pārdošanas cena.¹¹⁵ Sākotnējo Maskavas lielkņaza uzbrukumu mērķis 1558.–1561. gadā bija nevis teritorijas iekarošana, bet gan zemes izsirošana, postošs uzbrukums, pēc kura piedāvāt sarunas,¹¹⁶ un sagūstītos veda uz Pleskavu, Novgorodu, Vladimiru, Kostromu un citām vietām.¹¹⁷ 16. gadsimta 70. gados livonieši uz tatāru zemēm tika pārvesti caur Maskavu.¹¹⁸ Šajā laikā Livonijas hronikas īpaši uzsver vardarbību pret sievietēm karadarbības laikā, tā izpaudās gan kā nogalināšana un seksuāli uzbrukumi, gan aizvešana gūstā. Livonijas mestra sekretārs Zolomons Hennings (*Salomon Henning*, 1528–1589) aprakstīja uzbrukumu Tērbatai un Narvai 1558. gadā, norādot, ka daļu sagūstīto sieviešu kā lopus aizveda izpriecām, daļu pārdošanai uz tatāru zemēm.¹¹⁹ Rusovs uzskaita vai visu Livonijas sabiedrību – karotājus, zemniekus, sievietes, jaunavas, bērnus, kalpus, kalpones, kurus aizveda gūstā, un sievietes bija spiestas pret pašu gribu dzīvot ar maskaviešiem un tatāriem kopdzīvi.¹²⁰ Līdzīgi un vēl skarbāki novērojumi un secinājumi atrodami daņu diplomāta Jēkaba Ulfelda (*Jacob Ulfeldt*, 1535–1593) aprakstā. Viņš pie Tveras satikās ar tatāriem, kuri 1578. gadā atgriezās no Livonijas karagājiena ar daudziem gūstekņiem.¹²¹ Gūstekņi bija daļa no kara laupījuma, kas

pienācās Maskavas cara karaspēka dalībniekiem, un tika izmantoti kā atkarīgi kalpi, mājas kalpi un kalpones. Piemēram, Livonijas kara gūstekne, jauna sieviete, tika dota līdzī pūrā augstdzimūšai krievu līgavai.¹²² Tāpat gūstekņi tika arī nometināti kā atkarīgie zemnieki tatāru zemēs.¹²³

Vienlaikus Livonijas kara laikā rakstos ir sastopamas dažas sūdzības par livoniešu sabiedrotajiem lietuviešiem, kuri gūstījuši zemnieces. Prūsijas hercoga sūtņi un pilnvarnieki Livonijā 1563. gadā rakstīja hercogam, ka no Polijas-Lietuvas karaļa ļaudīm draudot tādas pašas briesmas kā no ārzemju jeb krievu ienaidniekiem. Viņi ķerot un aplaupot nabaga ļaudis un viņu sievas un bērnus sūtot strādāt uz saviem īpašumiem Lietuvā.¹²⁴ Līdzīgi arī Tallinas rāte 1567. gadā rakstīja Minskas kastelānam, poļu augstmanim un Daugavpils hauptmanim, ka poļu (un lietuviešu) karaspēks laupa un dedzina, kā arī no zemniekiem aizved bērnus, īpaši meitenes.¹²⁵

Galū galā var minēt arī zviedru īstenoto deportāciju Livonijas teritoriālajās robežās Poļu-zviedru kara laikā: 1612. gadā zviedru karaspēks, ielauzies dāņiem piederošajā Sāremā, centās vai visus zemniekus aizvest gūstā, lai tos nometinātu viņiem piederošajā Lēnemā jeb Vikas novadā.¹²⁶

Vardarbība un atriebība

Raksturojot sieviešu situāciju kara apstākļos, uzmanību saista vardarbības izpausmes pret “vājo dzimumu”, kas laikabiedros izraisīja īpašu sašutumu un šausmas. Livonijas vēstures avotos netrūkst norāžu par demonstratīvi nežēlīgu mocīšanu, sieviešu izvarošanu, grūtnieču un jaundzimušo uzšķēršanu. Tie ir stāsti, kas raksturīgi ne tikai Livonijai, bet ir sastopami teritoriāli un hronoloģiski plašā tvērumā Rietumu latīņu kristiešu rakstītajās hronikās. To mērķis bija gan veidot pamācošu vai sensacionālu

stāstu, gan dramatizēt situāciju, lai pamatotu taisnīgu karu (nereti – tā kā hronikas ir garīdznieku rakstītas – pret kristiešu ienaidniekiem). Aprakstot igauņu 1343. gada sacelšanos, Bartolomeja Honekes hronikā un vēlāk Rennera Livonijas vēsturē uzsvērts, ka igauņi nogalināja vai gribēja nogalināt visus vāciešus līdz mazgadīgajiem, visas vācu sievietes, bērnus, mūķenes, vācu jaunavas, sievas, kalpus, kalpones, dižciltīgos un vienkāršos, jaunus un vecus vāciešus, sita pie krusta kādu zēnu.¹²⁷ Vartberges Hermanis raksta:

“Viņi [vāciešu] bērnus trieca pret akmeņiem vai iemeta ūdenī un – ko jākaunas teikt – sievietes uzšķērda ar zobieniem, un no viņu miesām izkritušos bērnus pārdūra ar šķēpiem.”¹²⁸

Vartberge savā darbā bija pilnīgs ordeņa apoloģēts, diezgan brīvi manipulējot ar faktiem par Livonijas vēsturi,¹²⁹ un no viņa teiktā ir skaidrs, ka Vācu ordenim vajadzēja iejaukties un glābt kristiešus – ne tikai no igauņiem, bet arī no viņu kungiem dāņiem. Vienlaikus jāatzīmē, ka gan Honekes, gan Vartberges aprakstītās mežonības epizodes rod ļoti konkrētas paralēles detaļu aprakstos Rietumeiropas 12. gadsimta historiogrāfijā, kā arī stāstos par svēto karu Palestīnā, Simtgadu karu, Žakēriju, angļu un skotu cīņām.¹³⁰ Šajā aspektā Livonijas hronikas daļēji turpina Eiropas viduslaiku hroniku tradīciju, kur vardarbība pret sievietēm kara laikā pamatā bija tabu tēma, bet, ja tomēr aprakstīta, tad piedēvēta pagāniem, barbariem, musulmaņiem.¹³¹ Kopīgais šiem aprakstiem – kara nepieciešamības un taisnīguma pamatojums. Arī Dusburgas Pētera hronikā (1326) ar šādu argumentāciju pamatoja Vācu ordeņa misijas nepieciešamību Prūsijā.¹³²

Atriebības kara tēma citā ideoloģiskā griezumā izskan Vācu ordeņa herolda Marburgas Viganda hronikā (1394): igauņu

1343. gada sacelšanās bija taisnīga atribība par sieviešu izvarošanu. Vācu bruņinieki un vasaļi apkaunoja igauņu sievas, izvaroja meitas, atņēma viņiem īpašumu un izturējās pret tiem kā pret vergiem.¹³³ Hronika parāda laikmetam raksturīgu uzskatu par tiešu saistību starp vīriešu godu un sieviešu apkaunojumu, kā arī tiesības un pienākumu nodarījumu atriekt, lai gan viņa iespējamajā avotā – Honekes hronikā – igauņu uzsāktā kara iemesli netiek tieši saistīti ar “sieviešu jautājumu”.¹³⁴

Honekes hronikā par tirāniju dēvēts pleskaviešu iebrukums Gaujienas novadā 1341. gadā, ko raksturo sagūstīto sieviešu nogalināšana, izvarošana, krūšu nogriešana. Šajā hronikā tirāniska rīcība piedēvēta arī livoniešiem pilsoņu kara laikā starp ordeni un Rīgu (1297–1330): rīdzinieki ne tikai nodedzinājuši Daugavgrīvas miestu, kur mira daudzas sievietes ar maziem bērniem rokās, bet arī metuši sievietes, bērnus un vīriešus alus gatavošanas pannās. Līdzīgs nodarījums – Tērvetes miesta nodedzināšana kopā ar ordeņa brāļiem, vīriešiem, sievietēm, bērniem – piedēvēts lietuviešiem (1346).¹³⁵

15. gadsimtā un 16. gadsimta sākumā sieviešu aizstāvība kā arguments taisnīgas cīņas pamatojumam tika izmantots Vācu ordeņa Livonijas atzara apoloģijā, lai konsolidētu spēkus karam pret austrumu kaimiņiem. Livonijas mestra vēstulē virsmestram 1480. gada 25. martā pleskaviešu un viņu sabiedroto uzbrukums aprakstīts ar visdrūmākajām detaļām: krievi (pleskavieši), kuri sabiedrojās ar tatāriem, esot uzšķērduši grūtnieces un nedzimušos zīdaiņus sprauduši uz mietiem. Viņi nogriezuši sievietēm krūtis, nogalinājuši, izvarojuši, aizveduši tās gūstā, arī jaunavas.¹³⁶ Līdzīgos izteicienus krievu karagājienu Livonijā apraksta Libekas rātes hronikas autors, attiecinot krievu uzbrukumu uz 1480. gadu un traktējot to kā Dieva sodu ordeņa kungiem par Rīgas arhibīskapa un domkunu

sagūstīšanu.¹³⁷ No pētījumiem par “krievu briesmu” atspoguļojumu Vācu ordeņa retorikā secināms, ka austrumu kaimiņa apsūdzību Livonijas zemeskungi aktīvi izmantoja kā politisku instrumentu gan starptautiskajā, gan Livonijas iekšpolitiskajā diskursā, t. i., ar tēmu manipulēja.¹³⁸ Pie “krievu briesmām” piederēja arī vardarbība pret Rietumu kristiešiem, īpaši pret sievietēm un bērniem.

Var minēt, ka vienlaikus ar ordeņa retoriku sieviešu aizstāvība parādās kā viens no argumentiem pareizticīgo “taisnīgam karam” pret livoniešiem. Pleskavas hronika 1480.–1481. gada notikumus attēlo kā svēto karu pret senseniem ienaidniekiem. Pleskaviešiem bija jāaizsargā sava zeme un jāatriebjas “pagāniem vāciešiem” par kristiešu asiņu izliešanu, jāaizstāv sievas un bērni, kuri tiek vesti gūstā. Pleskavas hronikas fiksē daudzus savus un livoniešu sirojumus iepriekšējos gados un gadsimtos, akcentējot sieviešu gūstīšanu kā gandrīz pašsaprotamu karu sastāvdaļu, bet par šo karagājienu 1480. gada februārī–martā teikts, ka pleskavieši nogalināja daudzus Livonijas vīriešus, sievietes un bērnus, “*un Dievs vienmēr palīdzēja lielkņaza vojevodām un pleskaviešiem, un viņi atriebās vāciešiem divdesmitkārtīgi vai vairāk*”. Vienlaikus pareizticīgais hronikas rakstītājs neļūsmoja par sirošanu, baznīcu izlaupišanu, izvarošanu un sieviešu un vīriešu gūstīšanu, kas piedēvēta pleskaviešu sabiedrotajiem Maskavas kņaza brāļiem Andrejam un Borisam.¹³⁹

Livonijas kara laikā tatāru un maskaviešu sirojumu apraksti bija pārpilni ar vardarbības ainām pret livoniešiem, arī vācu sievietēm, ar izvarošanu, nogalināšanu, mocīšanu. Vardarbības apraksti veicināja sabiedroto un jaunu zemes kungu meklēšanu kaimiņu karalistēs, nevis vēlmi padoties Maskavas lielkņaza varai. Maskavas lielkņaza argumentācija par taisnīgu karu pret Livoniju 16. gadsimta vidū un otrajā pusē neietvēra “sieviešu jautājumu”,

bet gan izvirzīja centrā nodevību un līgumu neievērošanu,¹⁴⁰ kā arī pareizticīgo cīņu pret ķeceriem (luterāņiem) – Livonijas vāciešiem.¹⁴¹

Ja uzdod jautājumu, vai un kā mainījās karošanas veids un kā mainījās karotāju attieksme pret civiliedzīvotājiem jauno laiku sākumā, jāatzīmē, ka Livonijas kara sākotnējos sirojumos nebija būtiski jaunu iezīmju. 1558.–1559. gadā karagājienā galvenais krievu karapulks lēni virzījās ienaidnieka teritorijā no tradicionālās karaspēka pulcēšanās vietas Pleskavā, uz visām pusēm sūtot nelielas jātnieku vienības. Tās varēja bez kādiem ierobežojumiem sirot, postīt, ņemt gūstekņus, dedzināt un laupīt. Šāda sirojuma mērķis nebija teritorijas iekarošana. Būtisks bija kara laupījums, kā arī pretinieka iebaidīšana.¹⁴² Vardarbība sirojuma laikā tātad bija leģitīma, akceptēta, taču tā tāda bija, jādodomā, arī iepriekšējos sirojuma karos, jo daudzus gadsimtus karagājieni tika raksturoti īsi – “laupīja un dedzināja”. Jauns akcents livoniešu aprakstos par īpaši nežēlīgu karavīru attieksmi pret sievietēm ir tatāru un maskaviešu klātbūtne,¹⁴³ kas lika arī novgorodiešu karaspēkam darboties “efektīvāk”.¹⁴⁴ Livonijas kara vēlākajos posmos Kazaņas un citu dienesta tatāru klātbūtne Livonijas karagājienos kļuva vēl pamanāmāka. Izpratne par īpašām kristiešiem raksturīgām patvēruma vietām vai sabiedrības grupām, kuras vajadzētu saudzēt, viņiem bija sveša. Tā garīdznieks Brakels apraksta notikumu Sāremā krievu iebrukuma laikā 1576. gadā. Zemnieki, viņu sievas un bērni centās no maskaviešu uzbrukuma paglābties Pihu baznīcas tornī, bet ienaidnieki ar zobenu un uguni visu izpostīja, netaupot ne grūtnieces, ne bērnus.¹⁴⁵ Dionisija Fabricija hronikā maskaviešu karaspēkā minēti “skiti un barbari”, kuri nogalināja dižciltīgos, izvaroja viņu sievas un meitas.¹⁴⁶ Jērnes hronikā ir vairāki apraksti ne tikai par sieviešu izvarošanu, grūtnieču

uzšķēršanu u. c., pie tam, aprakstot Aizkraukles ieņemšanu 1577. gadā, ziņots, ka karaspēka vadītājs krievu lielknazs lika tatāriem sievietes dižciltīgo acu priekšā izvarot un pēc tam vilkt pa zemi.¹⁴⁷ Aizkraukles iekarošana arī Reinholda Heidenšteina aprakstā attēlota vienkāršākiem vārdiem – sievietes atdeva kā gūsteknes tatāriem.¹⁴⁸ To var skaidrot arī visai racionāli kā kara laupījuma daļas izmaksu.¹⁴⁹ Tāpat daudz detaļu par karagājieniem ir Rennera hronikā, kas reizi pa reizei karagājiena aprakstos izceļ kādas īpašas darbības pret sievietēm, piemēram, Ērgemē pēc pils ieņemšanas 1560. gadā tika pakārtas vairākas sievietes, bet Vecpērnāvā vairākas vācu sievietes tika pakārtas kokos, un viņu apģērbi rotājumi no sudraba un zelta norauti.¹⁵⁰ Vēl cits faktors ir saistīts ar Maskavas cara Ivana IV Bargā metodēm valsts pārvaldē, kas Krievzemē pēc 1564. gada paredzēja gan plašas iedzīvotāju deportācijas, gan teroru un vardarbību pret daudzām iedzīvotāju grupām. 1577. gada karagājiena laikā cars uzskatīja Livoniju par jau iekarotu, savu teritoriju, un vardarbība bija vērsta pret padotajiem, īpaši tika sodītas pilsētas un pils, kuras bija zvērējušas uzticību “Livonijas karalim” Magnusam.¹⁵¹

Pat ja pieņem, ka maskaviešu piedēvētajā mežonībā varētu būt daļa sava laika stereotipu un apraksti ir pārspilēti, nav šaubu, ka 16.–17. gadsimta kari bija nežēlīgi, un karaspēka darbības pretinieka iebaidīšanai ietvēra sankcionētu kara vardarbību sirojuma laikā, zemes izpostīšanu, kā arī ienaidnieka sieviešu pazemošanu un seksuālu vardarbību. Vispārzināmās kara ainas kļuva par argumentu cīņai, bēgšanai vai arī kolektīvai pašnāvībai, kas Cēsis aprakstīta saistībā ar 1577. gada notikumiem Rennera, Rusova, Heninga hronikās, kā arī krievu avotos, jo pilsētas aizstāvji labāk uzspridzinājās, nevis nonāca Maskavas cara gūstā.¹⁵² Arheoloģiskie atradumi Cēsu pilsdrupās ir unikāla liecība par kara

notikumiem un rāda arī vairāku jaunu sieviešu bojāeju kādā no pils pagrabiem, ticamākais, krievu karaspēka uzbrukuma laikā. Viņu nāvi palīdz datēt monētu atradumi.¹⁵³

Livonijas sabiedrības virsslāni tieši vardarbība pret vācu un dižciltīgajām sievietēm izraisīja šausmas, un vācu sievietes nogalināšana, ievainošana, jo īpaši izvarošana, tika attēlota kā mežonība, barbarisms, kas vērstas pret Rietumu kristietēm. Iespējams, te vērojams iespaids arī no ģermāņu tautu morāles un ticējumiem. Varbūt der atcerēties Johana Agrikolas vārdus: “*Kas apkauno jaunavu, mirst sliktā nāvē*”?¹⁵⁴ Vai arī itāļu humānista Pikolomini (*Aeneas Silvius Piccolomini*, ? –1464), vēlākā pāvesta Pija II, apgalvojumu, ka vācu karavīri, atšķirībā no citām tautībām, esot pārliecināti, ka izvarošana ir milzīgs grēks, tādēļ pēc pilsētu iekarošanas Itālijā sievietes nepiedzīvoja seksuālu vardarbību.¹⁵⁵ Katrā ziņā viduslaikos un vēl 16. gadsimtā, piemērojot īpašus miesas sodus sievietēm, darbojās vācu pilsētnieku un laucinieku māņticība par sieviešu ķermeņa apgānīšanas sekām, pat ja tas no mūsdienu viedokļa ir zināms paradokss. Piemēram, dzīvas noziedznieces ierakšana zemē, noslicināšana, sadedzināšana tika uzskatīta par sievietēm piemērotiem sodiem, jo tad ķermenis pēc nāves nenonāca publiskai apskatei. Dažādu vācu tiesību hronikas stāsta par gadījumiem, kad pilsētās pirmo reizi sievietēm piemēroja nāves sodu pakarot. Kad 1584. gadā Nürnbergā tika pakārtas divas sievietes, kuru liķi, kā jau ierasts, atradās pie karātavām ilgāku laiku, tas bija sensacionāls un pirmreizējs notikums.¹⁵⁶ Vienlaikus jāatzīmē, ka viduslaiku un agro jauno laiku cilvēkiem izpratne par taisnīgu vardarbību bija ikdienā. Tā uzskatīta uz mīta jeb pāļa viduslaikos piederēja pie visai izplatītiem soda veidiem, ko dažviet vācu zemēs attiecināja arī uz sievieti, savukārt zīdaiņu nogalināšana un krūšu nogriešana visai detalizēti attēlota šā laika sakrālajā mākslā. Piemēram,

ainas ar svētās Barbaras, Katrīnas, Agates mocīšanu baznīcu altārglezņojumos bija īpaši populāras vācu pilsētās Baltijas jūras reģionā un liecina par šo mākslas darbu autoru un arī to skatītāju pārliecību par nekristiešu rīcību pret patiesām kristietēm, ar kurām asociēja vācu sievietes.¹⁵⁷

Livonijas kara laikā arī zemnieku mežonība raksturota ar vērsanos pret dižciltīgām vācu sievietēm. Rusovs stāsta, ka 1560. gadā zemnieki Harjumā un Lēnemā nogalinājuši dižciltīgas sievietes, un arī Livonijas mestra Ketlera vēstulē poļu karalim 1560. gada 8. oktobrī teikts, ka igauņu zemnieki esot dažus muižniekus nokāvuši, daudz rētu iecirtuši pat dažām sievietēm (*matronis*); savukārt hercogs Magnuss 1560. gada 13. oktobrī Kuresārē Dānijas karalim raksta:

“mūsu pašu [...] zemnieki ir jau paspējuši nosist dažus no muižniekiem [...]; viņi arī nežēlīgā kārtā nokāvuši sievas, jaunavas un bērnus un trakojuši, un plosījušies [...]”.¹⁵⁸

Vardarbība pret sievietēm un argumenti par labāku aizstāvību Livonijā aktualitāti ieguva 17. gadsimta sākumā polemikā starp zviedru un poļu pusēm, kuras aicināja livoniešus uz cīņu vai arī mudināja mainīt politisko piederību. Ārkārtīga nežēlība, tai skaitā pret dižciltīgajām vācu sievietēm, tika piedēvēta poļu-lietuviešu karapulkiem. Livoniešu ziņojumā zviedru karalim 1599.–1602. gadā apgalvots, ka 1601. gadā, poļu-lietuviešu karaspēkam karaļa Sigismunda III (*Zygmunt III Waza*) vadībā ejot caur Kurzemi, tika izpostīti 16 Kurzemes hercogistes iecirkņi, īpaši vērsties pret vācu muižniekiem. Kāda 80-gadīga sieviete tikusi mocīta, daudzus viriešus izģērba kailus, citus pa pusei ieraka zemē un tad sāka apšaudīt. Izvarošana esot kļuvusi par tik pašsaprotamu parādību, ka karavīri to neuzskatījuši par grēku, bet ar to pat lielījušies. Dižciltīgus ļaudis bieži

piesēja pie staba, to sievas un bērnus viņu acu priekšā izvaroja; dažiem viņi pat nenovēlēja nāvi, pēc kuras tie būtu ilgojušies, bet palaida vaļā ar nogrieztām ausīm un degunu. Vidzemē savukārt kopā ar poļiem karojuši arī tatāri, kuri atkal vainoti sieviešu, bērnu, grūtnieču nogalināšanā dažādos veidos, bet arī poļi esot nogalinājuši bērnus un sievietes veidā, kam var piedēvēt rituālas vardarbības raksturu: 1601. gadā Daugavā esot noslicināti ap 2000 iedzīvotāju, tai skaitā daudz mazu bērnu, tiem iepriekš nocērtot rokas.¹⁵⁹

Zviedru hercoga Kārļa (1550–1611) aicinājumā padoties zviedru kundzībai 1601. gada 3. martā poļi un lietuvieši apvainoti sieviešu un bērnu sagūstīšanā, izvarošanā un nogalināšanā ģimenes vīriešu acu priekšā, ko var uzskatīt par klaju zviedru propagandu, taču pat Polijas-Lietuvas valdniekam simpatizējoši autori bija spiesti konstatēt karaspēka vardarbību.¹⁶⁰ Dionīsijs Fabricijs, kurš savā hronikā cildina Žečpospoļitas karaspēka uzvaras, tomēr norāda ne tikai uz zviedru vardarbīgu izturēšanos pret Livonijas sievietēm (dižciltīgām un nebrīvajām) bet arī uz poļu-lietuviešu karaspēka varmācību un laupīšanu. Savstarpējā sarakstē starp Livonijas kārtām un zviedru, kā arī poļu sūtņiem par padošanos 1601. gadā vācu un nevācu sieviešu aizsardzība pret varmākām ir viens no pamata argumentiem. Rīgas rātes un amatvīru atbildē poļu virsniekam Jirgenam Fārensbaham (*Jürgen von Fahrensbach*, 1551–1602), kurš aplenca pilsētu 1601. gadā, nevēlēšanās padoties poļiem tika pamatota arī ar viņu piekopto sieviešu izvarošanu. Tāpat Rēzeknes dižciltīgo vēlme padoties zviedriem balstījās uz poļu nežēlību: Rēzeknes stārasts niknumā esot nositis 11 zemniekus līdz ar sievietēm un bērniem, un arī Tērbatas bruņniecības pārstāvji rakstā hercogam

Kārlim 1602. gada jūnijā apgalvoja, ka poļi bijuši īpaši nežēlīgi pret zemniekiem, viņu sievietēm un bērniem. Tomēr ir arī apvainojumi zviedriem: poļi uzsaukumā livoniešiem ap 1602. gada februāri aicināja pasargāt sievietes un bērnus, pret kuriem zviedru karavīri izturoties nežēlīgi.¹⁶¹

Par sievietēm kā kriminālu noziegumu upuriem un arī par civilistiem kā kara upuriem Rietumeiropas viduslaiku un agro jauno laiku militāros konfliktos ir daudz pētījumu, kuri nonāk pie visai dažādiem secinājumiem saistībā ar karu un sievietēm kā upuriem. Var domāt, ka, zaudējot aizbilstamās statusu, sieviete arvien vairāk parādījās publiskās vietās, iesaistījās konfliktos, tāpēc pieauga informācija par nogalinātām un izvarotām sievietēm. Sievietes tika biežāk sodītas par pastrādātajiem noziegumiem, dažādos krimināla rakstura konfliktos 17.–18. gadsimtā būtiski pieauga sieviešu kā vardarbības upuru skaits. Iespējams, mainījās morāles pamatnostādnes par sievietes dzīvības saudzēšanu un dažādu vēstures avotu autoru nostāja vardarbības attēlošanā. Agrāk to vairāk noklusēja, bet jauno laiku sākumā pat īpaši izcēla, smeļot sižetus ne tikai no Vecās Derības, bet arī antīkajām teikām, vēsturnieku Hērodota (ap 480.–425. p. m. ē.), Tita Līvija (64./59. g. p. m. ē. – 12/17) u. c. darbiem, kuros līdzīgi kā 16. gadsimta beigās un 17. gadsimtā kādas teritorijas iekarošana un pakļaušana nozīmēja tās attīrīšanu no nevēlamiem iedzīvotājiem (nogalināšana) un jaunas tautas radišanu, izvarojot iekarotās zemes sievietes. Sievietes saudzēšana miera un kara laikā – vai tās pamats būtu Dieva miers un kristīgā morāle vai tradicionālajai tautas kultūrai un paražu tiesībām raksturīgā sievietes tiesiskā aizstāvība – vairs nepastāvēja pat ideālizēta stāsta variantā.

ATSAUCES UN SKAIDROJUMI

- ¹ JAN HOLLING. Internationaler Strafgerichtshof und Verbrechensprävention. Berlin 2016, S. 7–8.
- ² HEINZ-GÜNTHER STOBBE. Religion, Gewalt und Krieg: Eine Einführung (Theologie und Frieden). Stuttgart 2010, S. 245.
- ³ JAMES MICHAEL ILLSTON. 'An Entirely Masculine Activity?' Women and War in the High and Late Middle Ages Reconsidered. Canterbury 2009, p. 43; KAREN HAGEMANN. Militär, Krieg und Geschlechterverhältnisse. Untersuchungen, Überlegungen und Fragen zur Militärgeschichte der Frühen Neuzeit. In: *Klio in Uniform. Probleme und Perspektiven einer modernen Militärgeschichte der Frühen Neuzeit*. Ed. Ralf Pröve. Cologne, Vienna 1997, S. 35–88; SILKE TAMMEN. Gewalt im Bilde: Ikonographien, Wahrnehmungen, Aestisierungen. In: MANUEL BRAUN, CORNELIA HERBERICHS (Hg.). *Gewalt im Mittelalter: Realitäten – Imaginationen*. München 2005, S. 307–340; STOBBE, Religion, Gewalt und Krieg, S. 245.
- ⁴ Indriķa hronika / Heinrici Chronicon. Tulk. Ābrams Feldhūns, koment. Ēvalds Mugarēvičs. Rīga 1993 (turpmāk – IH), XIII, 4.
- ⁵ IH, XVII, 3.
- ⁶ EDVARDAS GUDAVIČIUS. Lietuvos istorija. I tomas: Nou seniausią laikų iki 1569 metų. Vilnius 1999, p. 35.
- ⁷ IH, VII, 5; XIII, 4.
- ⁸ NILS BLOMKVIST. The Discovery of the Baltic. The Reception of a Catholic Word-System in the European North (AD 1075–1225). Leiden, Boston 2005, p. 774.
- ⁹ TORE NYBERG. Skandinaviem im Ostseeraum in der Zeit vom 12. bis 14. Jahrhundert. In: *Die Christianisierung Litauens im mitteleuropäischen Kontext. Materialien zur internationalen wissenschaftlichen Konferenz gewidmet dem 750. Jubiläumjahr der Taufe des Mindaugas, König von Litauen*. Vilnius, Museum für angewandte Kunst, am 26. und 27. September 2001. Vilnius 2005, S. 37–60, hier S. 49; WILLIAM URBAN. The frontier Thesis and the Baltic Crusade. In: *Crusade and conversion on the Baltic frontier, 1150–1500*. Ed. by Alan Murray. Burlington 2001, pp. 50–51.
- ¹⁰ IH, XVIII, 4.
- ¹¹ IH, XV, 13; XVI, 7; XVII, 4, 6; XVIII, 1, sk. arī 3. piezīmi 356. lpp.
- ¹² IH, XXVIII, 8.
- ¹³ Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten. Hrsg. von Friedrich Georg von Bunge. Abt. I, Bd. 1. Reval 1853, Nr. 390.
- ¹⁴ Ibidem, Nr. 468; 469; PAUL JOHANSEN. Nordische Mission, Revals Gründung und die Schwedensiedlung in Estland. Stockholm 1951, p. 36; ARTUR VASSAR. Istorija Estonskoj SSR v treh tomah. Tom 1: S drevneis'ih vremj'on do serediny 19 veka. Tallinn 1961, s. 214.
- ¹⁵ IBEN FONNESBERG-SCHMIDT. The Popes and the Baltic Crusades 1147–1254. Leiden, Boston 2007, p. 287.
- ¹⁶ HEINRICH UNVERHAU. Margarethe Sambiria von Pomerellen. In: *Neue Deutsche Biographie* 16, 1990, S. 157. Pieejams: <http://www.deutsche-biographie.de/ppn137338767.html> (skatīts 10.06.2015.).
- ¹⁷ EDVARD RYMAR. Rodowód książąt pomorskich. Gdańsk 2003, pp. 75–76; ALEKSANDER MAJKOWSKI. Historia Kaszubów. Gdańsk 1991, p. 133.
- ¹⁸ SANITA OSIPOVA. Viduslaiku tiesību spoguļis. Rīga 2004, 127. lpp.; SHULAMITH SHAHAR. The Fourth Estate: A History of Women in the Middle Ages. London, New York 2003, p. 128.
- ¹⁹ FRIEDRICH GEORG VON BUNGE (Hg.). *Altivlands Rechtsbücher*. Leipzig 1879, S. 17, 22, 25, 29, 32, 38, 61–64, 66, 78.
- ²⁰ ASTAF TRANSEHE. Stadtbürger als Lehnsleute des livländischen Adels. Jahrbuch für Geneologie, Heraldik und Sphragistik 1899. Mitau 1901, S. 1–19, hier S. 19.

- ²¹ ALEXANDER BERGEGRÜN. Herzog Christoph von Mecklenburg, letzter Koadjutor des Erzbistums Riga. Ein Beitrag zur livländischen und mecklenburgischen Geschichte. Reval 1898, S. 183–185. Var minēt, ka Kristofs galu galā apprecēja šo sievieti, tiesa, pēc krietna laika un jau pavisam citā statusā – kā atraitnis un Rāceburgas bīskapijas pārvaldnieks.
- ²² THEODOR KALLMEYER (Hg.). Salomons Henning's Liffländische Churlendische Chronica von 1554 bis 1590 und Bericht in Religionssachen. Riga 1857, S. 54.
- ²³ Herzog Albrecht von Preußen und Livland (1565–1570). Regesten aus dem Herzoglichen Briefarchiv. Bearb. von Stefan Hartmann. Köln, Weimar, Wien 2008 (Veröffentlichungen aus den Archiven Preußischer Kulturbesitz, 63), Nr. 3429, 3438–3439.
- ²⁴ EDGARS DUNSDORFS, ARNOLDS SPEKKE. Latvijas vēsture 1500–1600. [Stokholma] 1964, 156. lpp.
- ²⁵ ANDRIS ZELENKOVS. Dānijas prinča Magnusa (1540–1583) darbība Livonijā. In: Latvijas Kara muzeja gadagrāmata. Riga 2000, 15.–30. lpp.
- ²⁶ VALENTIN JANIN (ed.). Jerome Horsey. Sapiski o Rossii. Moskva 1990, s. 179; DUNSDORFS, SPEKKE, Latvijas vēsture 1500–1600, 160. lpp.
- ²⁷ TATJANA OPARINA. Probl'ema istoc'nikov deportacij livonskih plennikov v Rossiji. In: Baltijskij vopros v konce XV–XVI v. Moskva 2010, s. 239–268, here s. 246.
- ²⁸ KALLMEYER, Salomons Henning's Liffländische Churlendische Chronica, S. 90; JANIN, Jerome Horsey, s. 94–96. Marija esot teikusi angļu diplomātam Horsejam, ka viņu tur gūstā un cer izmantot dižciltīgās asinis, it kā viņa būtu kāda ēģiptiešu dieviete.
- ²⁹ FRIEDRICH BIENEMANN (Hg.). Briefe und Urkunden zur Geschichte Livlands in den Jahren 1558–1562. Aus inländischen Archiven. Bd. 3. Riga 1868, S. 117–123, Nr. 470–472.
- ³⁰ RICHARD HAUSMANN, KONSTANTIN HÖHLBAUM (Hg.). Johann Renner's Livländische Historien (1582). Göttingen 1876, S. 247–249.
- ³¹ INDRIKIS ŠTERNŠ. Latvijas vēsture 1290–1500. Riga 1997, 395. lpp.
- ³² VIJA STIKĀNE. Lauku sabiedrības sievietes sabiedriskajā sfērā viduslaikos un jauno laiku sākumā. In: Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls 2001, Nr. 4, 63.–83. lpp.
- ³³ ARVEDS ŠVĀBE (izd.). Vidzemes saimniecības vēstures avoti 1553–1618. Riga 1941, 46. lpp.
- ³⁴ LEONID ARBUSOW (Hg.). Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch. Abt. 2, Bd. 1. 1494 Ende Mai – 1500. Riga, Moskau 1900, Nr. 468.
- ³⁵ AUGUST VON BULMERINCQ. Zwei Kämmerer Register der Stadt Riga. Ein Beitrag zur Deutschen Wirtschaftsgeschichte. Leipzig 1902, S. 156, 190.
- ³⁶ ALFRED RITSCHER. Reval an der Schwelle zur Neuzeit. Teil 1: Von Vorabend der Reformation bis zum Tode Wolters von Plettenberg (1510–1535). Bonn 1998, S. 232.
- ³⁷ Sk. arī: RASA MAZEIKA. Nowhere was the Fragility of their Sex Apparent: Women Warriors in the Baltic Crusade Chronicles. In: ALAN MURRAY (ed.). From Clermont to Jerusalem: The Crusades and Crusader Societies 1095–1400. Turnhout 1998, pp. 229–248.
- ³⁸ IH, XXIII, 9.
- ³⁹ Atskaņu hronika / Livländische Reimchronik. Tulk. Ēvalds Mugarēvičs, Ēvalda Mugarēviča un Kaspara Kļaviņa komentāri. Riga 1998 (turpmāk – AH), 1933., 1279.–1331. rinda.
- ⁴⁰ Vartberges Hermana Livonijas hronika. Ēvalda Mugarēviča tulkojums, priekšvārds, komentāri. Riga 2005, 80.–81. lpp.
- ⁴¹ KONSTANTIN HÖHLBAUM (Hg.). Die jüngere Livländische Reimchronik des Bartholomeus Hoeneke 1315–1348. Leipzig 1872, S. 20; HAUSMANN, HÖHLBAUM, Johann Renner's Livländische Historien, S. 87; DUNSDORFS, SPEKKE, Latvijas vēsture 1500–1600, 140. lpp.
- ⁴² ARNOLDS SPEKKE. Daži veci tiesu protokoli par zemnieku nemieriem 1586. un 1586. g. In: Izglītības Ministrijas Mēnešraksts 1932, Nr. 2, 102.–104. lpp., šeit 104. lpp.
- ⁴³ VITALIJ PENSKOJ. Oc'erki istoriji Livonskoj voiny: ot Narvy do Fellina, 1558–1561. Moskva 2017, s. 82.

- ⁴⁴ GEORG FRIEDRICH VON BUNGE (Hg.). *Monumenta Livoniae Antiqua*. Sammlung Chroniken, Berichten, Urkunden und andern Schriftlichen Denkmalen und Aufsätzen. Bd. 1. Th. Hiärn's Ehist-, Lyf- und Lettländische Geschichte. Riga, Dorpat, Leipzig 1835, S. 332.
- ⁴⁵ VASSAR, *Istorija Estonskoj SSR v treh tomah*, s. 244; SULEV VAHTRE. Die Darstellung des Estenaufstandes 1343 bis 1345 in Deutschordenschroniken. In: BERNHARD JAHNIG, KLAUS MILITZER (Hg.). *Aus der Geschichte Alt-Livlands*. Festschrift für Heinz von zur Muhlen zum 90. Geburtstag. Münster 2004, S. 55–69. Pēc līdzīga stāsta izskatās arī Atskaņu hronikā minētā epizode, kur aprakstīta laba pagānsieva Emme. Viņa ar vīra atļauju gājusi pie gūstekņiem Vilandes pilī un metusi viņiem ar akmeņiem. Taču akmeņos bijis ēdiens, kas ļāvis gūstekņiem izdzīvot (AH, 777.–798. rinda).
- ⁴⁶ EUGEN VON NOTTBECK. *Die alte Criminalchronik Revals*. Reval 1884, S. 49.
- ⁴⁷ ALBERT BAUER (Hg.). *Akten und Rezesse der livländischen Ständetage*. Bd. 2, Lief. 1. 1460–1467. Riga 1934, S. 160, Nr. 230; sk. arī: MARINA BESSUDNOVA. *Deistvija razvedyvatel'noj sluz'by Livonskovo ordena v predelah russkh zemel' na rubez' XV–XVI vekob*. In: *Baltijskij vopros v konce XV–XVI v. Moskva 2010*, s. 17–19, here s. 27.
- ⁴⁸ DUNSDORFS, SPEKKE, *Latvijas vēsture 1500–1600*, 139. lpp.
- ⁴⁹ FRIEDRICH BIENEMANN (Hg.). *Briefe und Urkunden zur Geschichte Livlands in den Jahren 1560–1561*. Aus in ländlichen Archiven. Bd. 4. Riga 1873, Nr. 715.
- ⁵⁰ ĒVALDS MUGURĒVIČS (izd.). *Dionīsija Fabricija Livonijas vēsture / Dionysii Fabricii Livonicae Historiae*. Riga 2016, 219. lpp.
- ⁵¹ JULIA KNÖDLER. *Vergewaltigung und Krieg im Mittelalter*. Themenschwerpunkt Krieg im Mittelalter. Hg. von Arbeitskreis Militärgeschichte e. V. Jg. 10. 2005, Nr. 2, S. 22–26; HANNELORE ZUG TUCCI. *Kriegsgefangenschaft im Mittelalter*. Probleme und erste Forschungsergebnisse. In: *Krieg im Mittelalter*. Hg. von Hans-Henning Kortüm. Berlin 2001, S. 127.
- ⁵² KNÖDLER, *Vergewaltigung und Krieg*, S. 22–26.
- ⁵³ LEOPOLD AUER. *Formes des Krieges im abendländischen Mittelalter*. In: MANFRIED RAUCHENSTEINER, ERWIN A. SCHMIDL (Hg.). *Formen des Krieges*. Vom Mittelalter zum "Low-Intensity-Conflict". Gratz 1991, S. 17–43, hier S. 19, 28.
- ⁵⁴ GABRIELA SIGNORI. *Frauen, Kinder, Greise und Tyrannen*. Geschlecht und Krieg in der Bilderwelt des späten Mittelalters. In: KLAUS SCHREINER (Hg.). *Bilder, Texte, Rituale*. Wirklichkeitsbezug und Wirklichkeitskonstruktion politisch-rechtlicher Kommunikationsmedien in Stadt- und Adelsgesellschaft des späten Mittelalters. Berlin 2000, S. 139–164.
- ⁵⁵ HOLLING, *Internationaler Strafgerichtshof und Verbrechensprävention*, S. 7–8. Karalis Rihards II Anglijā 1386. gadā apsūdzēja savus karavīrus vardarbībā pret sievietēm un garīdzniekiem, dzīvojamo māju dedzināšanā un baznīcu aplaupīšanā. Apsūdzētos sodīja ar nāvi. Savukārt par brutalitāti pret iedzīvotājiem militāra konflikta laikā, arī par izvarošanu un pavēlēm nogalināt iedzīvotājus 1474. gadā starptautiskā kara tiesa Braizahā pie Reinas notiesāja Pēteri fon Hāgenbahu.
- ⁵⁶ Sk. VIJA STIKĀNE. *Sievietes tiesiskais statuss viduslaikos un jauno laiku sākumā*. In: *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls 2002*, Nr. 4, 35.–55. lpp.
- ⁵⁷ MARIA KOCZERSKA. *Recht der Frau, Ostmitteleuropa*. In: *Lexicon des Mittelalters*. Hg. u. Berater ROBERT-HENRY BAUTIER. Bd. IV. München, Zürich 1989, Kolumne 861–864; INGĒ LUKŠAITĒ. *Ob obyč'aje dvojnovo vykupa za z'ens'c'īnu po Litovskomu pravu*. In: *Sovetskaja Etnografija*. Tom. 2. Moskva 1968, s. 114–120.
- ⁵⁸ GUNITA ZARIŅA. *Latvijas iedzīvotāju paleodemogrāfija 7. g. t. pr. Kr. – 1800. g.* Riga 2009, 78., 82. lpp.
- ⁵⁹ Piem.: *Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten*. Abt. I, Bd. 1, Nr. 242; ANTI SELART. *Slavery in the Eastern Baltic in the 12th–15th Centuries*. In: SIMONETA CAVACIOCCHI (ed.). *Schiavitù e servaggio nell'economia europea secc. XI–XVIII [Serfdom and Slavery in the European Economu 11th–18th centuries]*. Firenze [2014], pp. 351–364, here p. 356.

- ⁶⁰ ENN TARVEL. Gesellschaftsstruktur in Estland zu Beginn des 13. Jahrhunderts. In: *The Feudal peasant in the Eastern and Northern Europe*. Tallin 1983, S. 157.
- ⁶¹ Par ordeņbrāļu ķilniekiem saukti lietuviešu bērni, sievietes, pat lopi (AH, 3032.–3035. rinda).
- ⁶² VALENTINA OHOTNIKOVA (ed.). Skazan'ija o Davmonte. In: *Biblioteka literatury Drevnei Rusi*. Tom 6. XIV – serecina XV veka. Sanktpeterburg 1999, s. 56–63, here s. 57.
- ⁶³ Vartberges Hermaņa Livonijas hronika, 113., 116. lpp.
- ⁶⁴ MAKSIM MOISEEV. Prisoners of Livonian War in the East: peoples and fates. In: *Vēsture: avoti un cilvēki*. XXI. Daugavpils 2018, pp. 261–267; OPARINA, Probl'ema istoc'nikov deportacij livonskih plennikov, s. 239–268.
- ⁶⁵ Piem.: HAUSMANN, HÖHLBAUM, Johann Renner's Livländische Historien, S. 230; BALTHASAR RUSSOUW. *Chronica der Provintz Lyfflandt*. Barth 1584, S. 123.
- ⁶⁶ ANNA HOROS'KEVIC'. Rossiija v sisteme mez'dunarodnyh otnos'enij sereceny XVI v. Moskva 2003, s. 215–223, 230–257, 407–408, 417–420.
- ⁶⁷ ŠVĀBE, Vidzemes saimniecības vēstures avoti, 319., 333. lpp.
- ⁶⁸ PAUL VON UNGERN-STERNBERG (Hg.). *Urkunden zur Geschichte des swedisch-polnischen Krieges aus den Jahren 1600–1627*. In: *Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands zu Riga* 1912. Riga 1912, S. 172–204, hier S. 186, Nr. 11.
- ⁶⁹ IH, XI, 5; XII, 6; XVI, 8 u. c.; AH, 906.–910., 1487.–1489., 4126.–4128., 4251.–4271., 4707.–4713., 5961., 6837., 7289.–7295., 9165.–9167. rinda.
- ⁷⁰ Piem.: IH, XXIII, 9.
- ⁷¹ IH, XII, 6.
- ⁷² IH, XII, 6; XVIII, 5.
- ⁷³ IH, XXVIII, 5–6.
- ⁷⁴ AH, 1269.–1275. (īgauņi pret letiem un liviem), 1452.–1456. (lietuvieši pret īgauņiem un letiem), 1665.–1667. (krustneši pret sāmsaliešiem), 3315.–3319. (bruņinieki pret lietuviešiem), 3762.–3764. (sembieši pret Klaipēdas aizstāvjiem), 4251.–4271. (livoniešu apvienotie spēki – livi, leti, kurši, ordeņbrāļi – pret žemaišiem, akcentējot, ka nogalina tos, kurus nevar paņemt līdzī kā gūstekņus), 7046.–7050. (krustneši ieņem kuršu Kretingas pili), 8040.–8044. (ordeņbrāļi pret zemgaļu Mežotnes pili), 9148.–9164. (ordeņbrāļi pret zemgaļu Dobeles pili), 11255.–11256. (ordeņbrāļi pret neapbruņotiem Sidrabes zemgaļiem) rinda.
- ⁷⁵ AH, 5966.–5975., 6875., 8034.–8038., 11600. rinda.
- ⁷⁶ Šādu jautājumu uzdod vairāki autori, īpaši Džons Džilingems, Alans Marijs. Sk. referāta tēzes: TORBEN KJERSGAARD NIELSEN. *Women and Children as Victims of the Baltic Crusades – a case of 'ritual Violence'?* International Medieval Congress, Leeds, Juli 2017.
- ⁷⁷ BURNAM W. REYNOLDS. *The Prehistory of the Crusades Missionary War and the Baltic Crusades*. London, New York 2016, p. 162ff.
- ⁷⁸ JENS SCHMEYERS. *Die Stedinger Bauernkriege. Wahre Begebenheiten und geschichtliche Betrachtungen*. Lemwerder 2004, S. 136, 171.
- ⁷⁹ STIKĀNE, Sievietes tiesiskais statuss, 35.–55. lpp.
- ⁸⁰ HANNELORE ZUG TUCCI. *Kriegsgefangene*. In: *Lexicon des Mittelalters*. Hrg. von Robert-Henri Bautlier, Robert Auty, Norman Angermann. Bd. 5. München 1991, Kolumne 1528.
- ⁸¹ JOHN GILLINGHAM. *Women, children and the profits of war*. In: JANET L. NELSON, SUSAN REYNOLDS, SUSAN M. JOHNS (eds.). *Gender and historiography: Studies in the earlier middle ages in honour of Pauline Stafford*. London 2012, pp. 61–75.
- ⁸² THORSTEN CAPELLE. *Beute*. In: *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*. Bd. 2. Berlin, New York 1976, S. 323–331.

- ⁸³ SVEN EKDAHL. Christianisierung – Siedlung – Litauerreise: Die Christianisierung Litauens als Dilemma des Deutschen Ordens. In: VYDAS DOLINSKAS (ed.). Die Christianisierung Litauens im mitteleuropäischen Kontext. Materialien zur internationalen wissenschaftlichen Konferenz gewidmet dem 750. Jubiläum des Jahres der Taufe des Mindaugas, König von Litauen. Vilnius, Museum für angewandte Kunst, am 26. und 27. September 2001. Vilnius 2005, S. 189–205, hier S. 192–193.
- ⁸⁴ IGOR FROYANOV. Rabstvo i dannicestvo u vostochnih slavjan. Sanktpeterburg 1996, s. 35.
- ⁸⁵ HANS-HENNIG KORTÜM. Kriege und Krieger 500–1500. Stuttgart 2010, S. 243–244; CHRISTOPHER ALLMAND. War and the Non-Combatant in the Middle Ages. In: MAURICE KEEN (ed.). Medieval Warfare: A History. New York 1999, p. 271.
- ⁸⁶ Šādas rituālus vācu viduslaiku karu tradīcijās sk.: GERD ALTHOF. Schranken der Gewalt. Wie gewalttätig war das “finstere Mittelalter”? In: HORST BRUNNER (Hg.). Der Krieg im Mittelalter und in der frühen Neuzeit: Gründe, Begründungen, Bilder, Bräuche, Recht. Wiesbaden 1999, S. 1–24, hier S. 4; NORBERT OHLER. Krieg und Frieden im Mittelalter. München 1997, S. 278.
- ⁸⁷ AH, 6875., 8034.–8038., 11603.–11606. rinda.
- ⁸⁸ EKDAHL, Cristianisierung – Siedlung – Litauerreise, S. 192–193.
- ⁸⁹ VILHO NIITEMAA. Die undeutsche Frage in der Politik der livländischen Städte im Mittelalter. Helsinki 1949, p. 44; KLAUSS MILICERS. Vācu ordeņa vēsture. Rīga 2009, 131. lpp.
- ⁹⁰ FRIEDRICH BRUNS (Hg.). Die Chroniken der niedersächsischen Städte: Lübeck. Bd. 5, Teil 1. Leipzig 1911 (Chroniken der deutschen Städte, Bd. 31), S. 244; JAKOB GOTTLIEB LEONHARD NAPIERSKY (Hg.). Die Ouelen des Rigischen Stadtrechts bis zum Jahr 1673. Riga 1876, S. 39.
- ⁹¹ Tā Koknesē bruņinieku un Rigas arhibīskapa vasaļu Tizenhauzenu pili 1382. gadā bijis “gūstekņu tornis”, ko mantinieki nolēma lietot kopīgi; Tartu bīskapijas muižās drelli minēti 1386., 1417. gadā, ordeņa vasaļa Tiepeles muižā – 1419. gadā (HERMAN VON BRUINING, NIKOLAUS BUSCH (Hg.) Livländische Güterurkunden. 1207–1500. Bd. 1. Riga 1908, Nr. 113, 119, 197, 210).
- ⁹² KARL EDUARD NAPIERSKI (Hg.). Russich – livländische Urkunden. St. Petersburg 1868, S. 25–28, Nr. XLIX.
- ⁹³ Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten. Hrsg. von Friedrich Georg von Bunge. Bd. 3. I. Nachträge zu den zwei ersten Bänden. II. Fortsetzung von 1368–1393. Reval 1857, Nr. 1111.
- ⁹⁴ Vartberges Hermaņa Livonijas hronika, 107. lpp.
- ⁹⁵ KRIŠJĀNIS BARONS, HENRIJS VISENDORFS. Latvju dainas (turpmāk – LD). 1. sēj. Jelgava 1894, Nr. 7514 (malējiņa (LD 3843,1); krieviete, kas maizi cep (LD 8118); ARVEDS ŠVĀBE. Kara dziesmas. Latviešu tautas dziesmas. 10. sēj. Kopenhāgena 1956, 373.–378. lpp.
- ⁹⁶ ILLSTON, ‘An Entirely Masculine Activity?’, p. 99.
- ⁹⁷ Franciska no Moliano izmeklēšanas protokols 1312. gadā / Franciscus de Moliano conscriptio inquisitionis testium 1312. Liecinieku nopratināšana par notikumiem Livonijā 13.–14. gadsimta mijā. Tulk. un koment. Ēvalds Mugurēvičs. Rīga 2010, 231. lpp.
- ⁹⁸ SELART, Slavery in the Eastern Baltic, p. 357.
- ⁹⁹ Ibidem, pp. 351–364; ŠTERNS, Latvijas vēsture 1290–1500, 592. lpp.; RUTH MAZO KARRAS. Slavery and Society in Medieval Scandinavia. New Haven, London 1988, pp. 73–75.
- ¹⁰⁰ VLADIMIR PIC'ETA. Obrazcovan'ije belarusskovo naroda. In: Voprosy istorii 1946, Nr. 5–6, s. 3–29.
- ¹⁰¹ MOISEEV, Prisoners of Livonian War, pp. 261–267.
- ¹⁰² OPARINA, Probl'ema istoč'nikov deportacij livonskih plennikov, s. 248.
- ¹⁰³ Ibidem, s. 333.
- ¹⁰⁴ HÖLBAUM, Die jüngere Livländische Reimchronik, S. 33; Vartberges Hermaņa Livonijas hronika, 84., 85. lpp.

- ¹⁰⁵ THEODOR HIRSCH (Hg.). Die Chronik Wigands von Marburg. In: *Scriptores rerum Prussicarum*. Bd. 2. Leipzig 1863, S. 453–662, hier S. 550.
- ¹⁰⁶ ARSENIJ NASONOV (red.). *Psovskije letopisi*. Vypusk vtoroj. Moskva 1955, s. 25.
- ¹⁰⁷ ARSENIJ NASONOV (red.). *Novgorodskaja pervaja letopis stars'ego i mlads'ego izvodov*. Moskva 1950, s. 4, 45, 74.
- ¹⁰⁸ NASONOV, *Psovskije letopisi*, s. 61–62.
- ¹⁰⁹ LEONID ARBUSOW (Hg.) *Akten und Rezesse der livländischen Ständetage*. Bd. 3. 1494–1535. Riga 1910, S. 19, 61, § 21.
- ¹¹⁰ RUSSOUW, *Chronica der Provintz Lyfflandt*, S. 46.
- ¹¹¹ BAUER, *Akten und Rezesse*, Nr. 230; ARBUSOW, *Akten und Rezesse*, Nr. 15, 19, 20.
- ¹¹² BESSUDNOVA, *Deistvija razvedyvatel'noj sluz'by*, s. 27.
- ¹¹³ PENSKOJ, *Oc'erki istoriji Livonskoj voiny*, s. 97–101.
- ¹¹⁴ OPARINA, *Probl'ema istoc'nikov deportacij livonskih plennikov*, s. 267.
- ¹¹⁵ MOISEEV, *Prisoners of Livonian War*, pp. 261–267; OPARINA, *Probl'ema istoc'nikov deportacij livonskih plennikov*, s. 239–268.
- ¹¹⁶ PENSKOJ, *Oc'erki istoriji Livonskoj voiny*, s. 97–101.
- ¹¹⁷ NASONOV, *Psovskije letopisi*, s. 24.
- ¹¹⁸ MOISEEV, *Prisoners of Livonian War*, pp. 261–267.
- ¹¹⁹ KALLMEYER, *Salomons Henning's Liffländische Churländische Chronica*, S. 31, 32.
- ¹²⁰ RUSSOUW, *Chronica der Provintz Lyfflandt*, S. 123.
- ¹²¹ MOISEEV, *Prisoners of Livonian War*, p. 261.
- ¹²² OPARINA, *Probl'ema istoc'nikov deportacij livonskih plennikov*, s. 250.
- ¹²³ ANDREJ BEL'JAKOV. *Uc'astije mes'cerskih tatar v Livonskoj voine*. In: ALEKSANDR FIL'USKIN (ed.). *Baltijskij vopros v konce XV–XVI v*. Moskva 2010, s. 227–238, here s. 237; PENSKOJ, *Oc'erki istoriji Livonskoj voiny*, s. 101, 119.
- ¹²⁴ Herzog Albrecht von Preußen und Livland (1560–1564), Nr. 3142.
- ¹²⁵ GOTTHARD HANSEN (Hg.). *Regesten aus zwei Missivbüchern des XVI. Jahrhunderts im Revaler Stadt-Archiv*. Reval 1895, Nr. 261.
- ¹²⁶ JĀNIS ZUTIS. *Vidzeme kā poļu un zviedru ciņas objekts*. Rīga 1949, 118. lpp.
- ¹²⁷ HAUSMANN, HÖHLBAUM, *Johann Renner's Livländische Historien*, S. 89; *Vartberges Hermaņa Livonijas hronika*, 79. lpp., HÖHLBAUM, *Die jungere Livländische Reimchronik*, S. 20.
- ¹²⁸ *Vartberges Hermaņa Livonijas hronika*, 79.–80. lpp.
- ¹²⁹ *Piemēram, Rīgas dibināšana tika piedēvēta Zobenbrāļu ordenim, ne Rīgas bīskapam*.
- ¹³⁰ SIGNORI, *Frauen, Kinder, Greise und Tyrannen*, S. 139–164; KORTÜM, *Kriege und Krieger*, S. 243.
- ¹³¹ NATASHA R. HODGSON. *Women, Crusading and the Holy Land in Historical Narrative*. Woodbidge 2007, p. 96; KRISTIN SKOTTKI. *Christen, Muslime und der Erste Kreuzzug. Die Macht der Beschreibung in der mittelalterlichen und modernen Historiographie*. Münster, New York 2015, S. 368; OHLER, *Krieg und Frieden*, S. 274.
- ¹³² VERA MATUZOVA (ed.). *Petr iz Dusburga. Hronika zemli Prusskoj*. Moskva 1997, s. 17–18. *Hronikā aprakstīta nekristīto prūšu vardarbība poļu zemēs: vīrieši tika nogalināti, bet sievietes un bērni aizvesti mūžīgā verdzībā. Gadījās, ka grūtnieces nespēja pārējiem sekot, un tad prūši viņas nogalināja. Prūši esot izrāvuši zidaiņus no mātes rokām un nereti nogalinājuši, uzsēdinot tos uz mīta*.
- ¹³³ HIRSCH, *Die Chronik Wigands*, S. 505.
- ¹³⁴ *Vācieši esot igauņus mocījuši, ņēmuši ķilniekus, postījuši viņu zemi, un par smagu darbu viņiem nepietika pat maizes*. HÖHLBAUM, *Die jungere Livländische Reimchronik*, S. 23.

- ¹³⁵ HÖLBAUM, Die jungere Livländische Reimchronik, S. 12, 3, 33.
- ¹³⁶ KARL HEINRICH VON BUSSE. Die Feldzüge der Russen in Livland und der Livländer in Russland um das Jahr 1480: Blosser Zusammenstellung von Auszügen aus Chroniken und anderen Geschichtswerken, und von Urkunden, die Sache erläutern (Der Gesellschaft vorgelegt in ihrer Versammlung am 8. Oktober 1847). In: Mittheilungen aus der livländischen Geschichte. Bd. 4, Heft 1. Riga 1847, S. 88–147, hier S. 127–131; ŠTERNS, Latvijas vēsture 1290–1500, 410. lpp.
- ¹³⁷ BRUNS, Die Chroniken der niedersächsischen Städte, S. 243–245.
- ¹³⁸ PAUL SRODECKI. “Murus et aemurale pollens et propugnaculum tocius christianitatis.” Der Traktatenstreit zwischen dem Deutschen Orden und dem Königreich Polen auf dem Konstanzer Konzil. In: Schweizerische Zeitschrift für Religions- und Kulturgeschichte 2015, Nr. 109, S. 47–65, hier S. 53; MATTHIAS THUMSER. Antirussische Propaganda in der ‘Schönen Historie von wunderbaren Geschäften der Herren zu Livland mit den Russen und Tataren’. In: MATTHIAS THUMSER (Hg.). Geschichtsschreibung im mittelalterlichen Livland. Berlin [u. a.] 2011, S. 144; MADIS MAASING. Infidel Turks and Schismatic Russians in Late Medieval Livonia. In: CORDELIA HEß, JONATAN ADAMS (ed.). Fear und Loathing in the North: Jews and Muslims in Medieval Scandinavia and the Baltic Region. Berlin, Boston 2015, pp. 346–388; ANTI SELART. Switching the tracks: Baltic crusades against Russia in the fifteenth century. In: NORMAN HOULSEY (ed.). The Crusade in the Fifteenth Century: Converting and competing cultures. London, New York 2017, pp. 17ff.
- ¹³⁹ NASONOV, Psovskije letopisi, s. 61–62, 248.
- ¹⁴⁰ ALEKSANDR FIL’USKIN. Izobretaja pervuju voinu Rossiji i Evropy: Baltijskije voiny vtoroj polovyny XVI v. Glazami sovremennikov i potomkov. Bulanin 2013, s. 112–127, 153.
- ¹⁴¹ Ibidem; REINHARD FRÖTSCHNER. Der Livländische Krieg (1558–1582/83) – ein Glaubenskrieg des Moskauer Zartums? Der Krieg im Spiegel der zeitgenössischen offiziellen Moskauer Historiographie. In: BRUNNER, Der Krieg im Mittelalter, S. 373–394.
- ¹⁴² PENSKOJ, Oc'erki istoriji Livonskoj voiny, s. 97.
- ¹⁴³ MUGURĒVIČS, Dionīsija Fabricija Livonijas vēsture, 173., 177. lpp. (arī skiti un barbari, 157. lpp., arī poļu sabiedrotie kazaki un tatāri, 203. lpp.).
- ¹⁴⁴ Ibidem, 123. lpp.
- ¹⁴⁵ MARTIN LINDE. Das “Christlich Gespräch“ des Tilman Brakel: Untersuchungen zum Weltbild und Geschichtsverständnis. München 1998, S. 79.
- ¹⁴⁶ MUGURĒVIČS, Dionīsija Fabricija Livonijas vēsture, 157., 177. lpp.
- ¹⁴⁷ BUNGE, Monumenta Livoniae Antiqua, S. 315.
- ¹⁴⁸ REINHOLD HEIDENS’TEIN. Zapiski o Moskovskoj voin’e (1578–1582). Sanktpetersburg 1889, s. 4.
- ¹⁴⁹ BEL’JAKOV. Uc’astije mes’cerskih tatar, s. 237.
- ¹⁵⁰ HAUSMANN, HÖHLBAUM, Johann Renner’s Livländische Historien, S. 311, 331.
- ¹⁵¹ OPARINA, Probl’ema istoc’nikov deportacij livonskih plennikov, s. 245.
- ¹⁵² Ibidem, s. 246.
- ¹⁵³ IEVA OSE. The Livonian War (1558–1583) and the Ruination of Castles, in Particular Kirchholm and Wenden. In: RAINER ATZBACH, LARS MELDGAARD SASS JENSEN, LEIF PLITH LAURITSEN (eds.). Castles at War. Bonn 2015, pp. 75–86, here pp. 80–85.
- ¹⁵⁴ ERNST SCHUBERT. Räuber, Henker, arme Sünder. Verbrechen und Strafe im Mittelalter. Darmstadt 2007, S. 212.
- ¹⁵⁵ KORTÜM, Kriege und Krieger, S. 241.
- ¹⁵⁶ PETER SCHUSTER. Eine Stadt vor Gericht. Recht und Alltag im spätmittelalterlichen Konstanz. Padeborn, München, Wien, Zürich 2000, S. 223–225.
- ¹⁵⁷ UWE ALBRECHT. Vom wechselvollen Umgang mit Bildern. Ein spätgotischen Katharinenzyklus wird wieder entdeckt. In: KRISTA KODRES, MERIKA KURISOO (eds.). Art and the Church. Religious

- Art and Architecture in the Baltic Region in the 13th–18th Centuries. Tallin 2008, S. 68–81, here S. 72, 80; TAMMEN, Gawalt im Bilde, S. 321–322.
- ¹⁵⁸ CARL SCHIRREN (Hg.). Quellen zur Geschichte des Untergangs livländischer Selbständigkeit. Bd. 4. In: Archiv für die Geschichte Liv-, Est- und Curlands. Neue Folge. Bd. 4. Reval 1864, Nr. 72.
- ¹⁵⁹ ALEXANDER BERGEGRÜN (Hg.). Eine livländische Relation über die Ereignisse in Livland aus der Zeit von 1599–1602. Mittheilungen aus der livländischen Geschichte. Bd XVII, 1. Riga 1900, S. 97–164, hier S. 121; S. 144, S. 146 (Augstroze); S. 151–153 u. c.
- ¹⁶⁰ ROBERT FROST. Confessionalization and the Army in the Polish-Lithuanian Commonwealth 1550–1667. In: Konfessionalisierung in Ostmitteleuropa: Wirkungen des religiösen Wandels im 16. und 17. Jahrhundert in Staat, Gesellschaft und Kultur. Hg. von Joachim Bahlcke und Arno Strohmeyer. Stuttgart 1999, S. 139–159, hier S. 154; ZUTIS, Vidzeme kā poļu un zviedru cīņas objekts, 99.–100. lpp.
- ¹⁶¹ FRIEDRICH BIENEMAN (Hg.). Zur Geschichte der livl. Ritter- und Landschaft 1600–1602. Briefe und Aktenstücke. In: Mittheilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands. Bd. 17. Riga, Leipzig 1900, S. 463–600, hier S. 501, 502, 524, 560, 569.

SUMMARY

The article summarizes and explains the written sources of information about Livonian women's different estates of connection with hostilities in the context of regional history, provides the analysis of the aspects pertaining to military alliance-building and war funding. It focusses on testimonies of contemporaries about violence against women, on women as victims of war. Territorially and chronologically the study covers the contemporary Latvian and Estonian territory, starting with the beginning of the 13th century and formation of Livonia to the split of territory as a result of the Polish-Swedish War (1600–1629).

Firstly, the hierarchical society that overlays the role of women in the military sphere is analysed, focusing on certain individuals – Jersika ruler (Lat. – *regina*), that was captured in 1209 by crusaders led by bishop of Riga, as well as Danish king's wife and Estonian Margaret Sambiria, who as a regent organized and led troops in Denmark, and issued administrative acts in North Estonia, including those about the defense wall of Tallin. From the 14th century to the mid-16th century, Livonia had a theocratic system of government. The article analyses the role of highest-ranking women during the Livonian war (1558–1582). The last Livonian Master Kettler was able to establish a dynasty and dukedom by marrying Mecklenburg Duchess Anna, while the Archbishop of Riga coadjutor Mecklenburg Duke Christoph in his hopes for Swedish princess' dowry and landlord status proved unsuccessful. Also, the administrator of Duke of Schleswig-Holstein and several Livonian bishops Magnus (1540–1583) entered a political marriage with the Moscow Grand Duke's relative Maria Vladimirovna Staricka, however, it did not lead to far-reaching consequences. When viewing the connections with war in case of the upper-class Livonian females including *knights/vassals*, it can be concluded that throughout the period under consideration, they belonged to the “weaker sex” and personally did not participate in the wars, with the exception of the Danish Royal widow Margaret in the second half of the 13th century, which highlighted the dynamic development of the status of queens at this time, when the status of widow in particular, was supported by the curia of Pope. Moreover, in the 16th century during the collapse of

Livonia, when the timely land domination was re-formed, an important role was acquired by dower (also imaginary territories) diplomatic and military alliances, that were formed as a result of matrimonial communication, but it was not the determining factor in transnational relations.

Looking at the testimony of women's active involvement in hostilities and military field, as well as information regarding Livonian women as victims of war violence, it must be noted that the majority of the historical testimonies are precursory stories with rather low reliability, which retell captivating, interesting occurrences or horrifying details, and reflects a standpoint of one side of the parties, with various arguments seeking to justify righteousness of narrator's or source's own actions, whilst portraying the enemy in the worst light.

This article summarizes the information about women's active involvement in several episodes of the war. It is noted that lower class women in rare cases turn against an opponent with rage resorting to very simple additional tools, as well as spying. It can be concluded that women did not use weapons, presumably, did not know how to use them and were not trained. Angry behaviour in state of affect or revenge were attributed to the lower class, but not to German women. Women were involved in organizing the defense with specific duties. City women, mostly widows, directly participated in enforcement of the defense walls, and their contribution during the war paid off – the largest cities – Riga and Tallinn were the safest refuge in war turmoil of the late 16th century and the early 17th century.

In the section "War victims of violence" it was attempted to understand the numerous news in medieval and early modern period chronicles, which represent wars in Livonia in uniform formulas and women are allocated the role of a passive victim – mainly prisoner of war. The Chronicles in Livonia and in its neighbouring countries perpetuate the formula for successful foray: men are killed, women and children taken into captivity. The Crusaders from the West, newly baptized, heathens, as well as Orthodox believers all respected women and children's lives during the war, and also considered them a good commodity. Until the very beginning of the 17th century, women were part of war loot, used to receive a ransom or exploited as maids. Low-ranking and non-baptized war prisoners were bought and sold in manor houses, in the cities for hard daily work, although this type of servitude and also a massive transfer of prisoners of war in Livonia was limited at the beginning of the 15th century.

Both Christians and pagans respected the lives of women and children in wartime. The foundation for sparing women's lives probably was not based solely in the Christian morality, but also in the conceptions and customary rights of the local people in the region, which included increased penalties for beatings, humiliation, and killing of women compared to the same offences against correspondingly ranking men. The principle is only partially reflected in Livonia legal codification and judicial practice; however, it is more typical of the Livonian neighbouring nations – Baltic (Lithuanian, Prussian) lands until the 16th century, also known from north-western Russia's judicial practice.

Wars descriptions dating back to the mid-14th century, but especially those of the 16th and 17th centuries contain sexual violence descriptions against Livonian German women and the cruelty against infants and pregnant women, which referred to the beginning of the Estonian Saint George's Night Uprising in 1343, then later to the Grand Duke of Moscow and Allied Tatar troops, whereas in the early 17th century – to Polish

troops. It can be seen that written historical sources about the war are almost always very partisan and ideological. They are trying to cast the opponents in bad light, usually assigning to them acts of violence against those who are not capable of defending themselves. At the same time, perhaps, some of the events have been withheld. Written sources of military conflicts during the Crusades (the 13th century – Estonian uprising of 1343) in Livonia were created only in German cultural space or under the shelter of Christian church, thus reflecting one-sided view from the conquerors' position. Also, the subsequent war review in Livonia was dominated by the German Order's point of view, that perpetrated pagan or Orthodox believers' opponents as the enemies of all the western Christian world, against whom Order stood like a defensive wall. If historic sources are available from two warring parties from the 15th century to the 17th century, it shows that both sides believed that their war was fair and worthy of Christians (German Order rhetoric and Pskov Chronicles of the 15th to the 16th centuries, Polish and Swedish Livonians at the beginning of the 17th century). Livonian chroniclers and writers, perhaps, were characterized by a strong self-identification, quite automatically inserting themselves as protectors of Christianity characters, in Biblical scenes – events, localizing accordingly. At the beginning of a modern era, descriptions of violence became more frequent, and it can be discerned as belonging to the reality of its own time and changes in warfare, as well as in the parallels found in other Western European chronicles, the Old Testament and scenes in ancient legends. The appeal to mobilize battles and protect women from the enemy was described in horrific, vividly coloured violence.

Livonia as a border area between Catholic Europe, until the 15th century pagan Lithuania and Orthodox Russia existed almost always. At the beginning of the modern period, its territory was the object of fights between the major regions. Women for five centuries were part of military conflict, where they mostly had the role of victims. Only few upper-class women affected military processes, and the means to do so included their family ties.